

מפניכם, ומקריב אתכם אלי, כדי שתדעו עובדין אותי ביראה, (שם) ועוד אמר רחוקה על ידי דוד, עבדו את ה' ביראה (תלמוד בבלי נח): חסלת פרשת נח

## פרשת נח לך לך

[א] ויאמר ה' אל אברהם לך לך (מדרש יב ט). (שנו רבותינו) (א) [ילמדנו רבינו] (ב) מהו לאדם שיקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך, (ג) רב אידי ורב הונא בשם ר' יוסי בר יודנה בשם ר' שמואל אמרו אסור לאדם לקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך, (ד) אלא יעמוד על רגליו ויקרא קריית שמע, ובשינוי לברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, יתחיל ואהבת (ה) מיד קורא מהלך ואינו חושש. אתה מוצא מי

### הערות ותקונים

שנו משרת לפניו כו' והוספה היא ליתא נכ"י ה' מאקספארד: (שם) ושור אמר רוח"ק ע"י דוד. נכ"י רומי וכך אמר רוח"ק:

(א) ילמדנו רבינו. כן תתקני, והסגרתו המלכות, שט רבותינו, והוא לנכון נכ"י רומי ובגדפס. והנה על פרשת נח נמנה אלי העתקה גם מכ"י שני קובץ 41 הנמצא ברומי, לכן רשמתי תמיד כ"י רומי ב', והכ"י הזה שזה עם הגדפס: (ב) מהו לאדם שיקבל עליו. נכ"י רומי מהו אדם שקיבל עליו מלכות שמים מהלך, ז"ל שיקבל, ובכ"י רומי ז' ובגדפס אדם מישראל מהו שיקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך: (ג) רב אידי ורב הונא בשם ר' יוסי בר יודנה בשם ר' שמואל. וכ"ה נכ"י רומי, רק דשם הגי' בשם רב יוסף במקום בשם ר' יוסי ובכ"י רומי ז' רב הונא בשם ר' יוסי ור' יהודה בשם ר' שמואל ובגדפס ר' אידי ורב הונא בשם ר' יהודה ור' יוסי בשם ר' שמואל. ובירושלמי ברכות פ"ב ה"א (דף ד' ע"א) איתא קר, ר' חונא (כוא ר' הונא, עיין מנחם הירושלמי דף ע"ג ע"ב) ר' אורי (ז"ל ר' אידי, ובפשוט האבא במנחם הירושלמי ערך אורי, כי שם אורי לא נמצא בירושלמי) רב יוסף (כנסתא כ"י רומי, ויוסי ויוסף אחד הוא, עיין מנחם הירושלמי דף ק"ג ע"א) רב יהודה בשם שמואל רריך לקבל עליו מלכות שמים מעומד, ועל זה אמרו בירושלמי שם מהו אם היה יושב עומד, לא אם היה מהלך עומד, ודברי הירושלמי מובאים גם בסדר רב עמרם גאון דף ה' ע"ב וגורם רב הונא רב אידי רב יוסף ר' יהודה בשם שמואל. ובתנחומא הגדפס מפרש ביתר ביאור כשהוא מהלך אסור לקבל עליו מלכות שמים אלא יעמוד ויקרא קריית שמע. גם הביא בעל התנחומא כשינוי לבשכמל"י יתחיל ואהבת מיד קורא מהלך ואינו חושש, ור"ל רק בפסוק ראשון לבד לריך לעמוד והשאר קורא והוא מהלך. אולם בבבלי ברכות דף י"ג ע"ב איתא אמר ר' נתן כר מר עוקבא אמר רב יהודה עד על לבבך בעמידה, ור' יוחנן אמר כל הפרשה כולה בעמידה, וכתב הרי"ף ברכות ריש פ"ב וז"ל עד על לבבך בעמידה, ר"ל שאם היה מהלך והתחיל בק"ס לריך שיעמוד עד על לבבך ואח"כ מהלך. ומפרש בירושלמי רב הונא ורב אידי נר יוסף בשם שמואל (ז"ל רב הונא ורב אידי ורב יוסף ור' יהודה בשם שמואל) אמרו לריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד, לא שאם היה יושב עומד אלא אם היה מהלך עומד. ועל זה הוסף הרי"ף וכתב וליה הלכתא לא כרב נתן ולא כר' יוחנן דק"ל כרבא דהוא בתרא דפסק הלכה כר"מ דלא לריך כוונה אלא לפסוק ראשון בלבד, הלכך אין לריך לעמוד אלא בפסוק ראשון לבד עכ"ל. וכן חכמי התוס' ברכות שם ד"ה על לבבך הביאו את דברי הירושלמי וכתבו וכן הלכה דמהלך בדרך מזה לעמוד בפסוק ראשון ובעיני כוונה בפסוק ראשון לבד, וסיימו וכן איתא בתנחומא רב יהודה בשם שמואל (כוא כמו שתתקני) אמר אסור לקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך אלא יעמוד ויקרא, ובשינוי לואהבת יך לדרכו עכ"ל. וכוונתו למאמר התנחומא שלפניו. וכן הרמב"ם ה' ק"ס פ"ב ה"א הביא מי שהיה מהלך על רגליו עומד בפסוק ראשון והשאר קורא והוא מהלך. וע"ש בהגהות מיימוניות שכתב ולא כבה"ג ורשב"א שזריך לעמוד עד על לבבך, עכ"ל. וכן הסור אור"ח ס' פ"ג כתב אם קורא לריך לעמוד בפסוק ראשון ובה"ל כתב שזריך לעמוד עד על לבבך וכן ה"ה הראב"ד עכ"ל. וגם הב"י הביא דברי התוס' דלא לריך כוונה אלא פסוק ראשון בלבד וסיים וכן פסק הרמב"ם וכן פסקו התוס' וכתבו דהכי איתא בתנחומא עכ"ל, וראיתי בסמ"ה ה' ק"ס ס' כ"ח שהביא שהמהלך בדרך די לו שיעמוד בפסוק ראשון בלבד וכן יש בפירוש בהגדה באלה הדברים רבה צ"ל ואתחנן שאומר כן רב יהודה בשם רב ולא כדברי בה"ל שמהרי"ם לעמוד עד על לבבך ע"כ וכן הוא בלחמית גד"ר פ' ואתחנן פ"ב אות ל"א: (ד) אלא יעמוד על רגליו ויקרא ק"ס. וכ"ה גם נכ"י רומי א', אבל נכ"י רומי ז' ובגדפס הגי' אלא יעמוד במקום אחד ויזיין לבו לשמים בלחמית ביראה ברכת וזויעה ביחוד השם ויקרא שם ישראל ה' אליהו ה' אחד כל אחד ואחד בטוהת אל: (ה) מיד קורא מהלך ואינו חושש. כן הוא גם נכ"י רומי א', אבל נכ"י רומי ז' ובגדפס ובתנחומא ואתחנן ר"ה מהלך ר"ה יושב שכן כתוב בשנתן בביתך ובלכתך בדרך ובשכרך ובקומך. וכן תראה בהרא"ש ברכות פ"ב הביא וז"ל והא דלא נצי עמידה בכל הפרשה משום דפסוק דבתריה כתיב ובלכתך בדרך אלמא דקורא במהלך, וע"ש במעשרי י"ט

שמדקדק על המצות נוטל שכר הרבה. (ו) ואברהם היה מודקדק על המצות, (ז) אמר ר' אחא בשם ר' אלכסנדר ור' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן, (ח) אפילו עירובי תבשילין שמרו בביתו של אברהם, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי [וישמור משמרת מצותי חקותי ותורתי] (בראשית טו כ), (ט) והלא תורה אחת היא, אלא שהיה מדקדק אחר כל מצות שבתורה, אמר הקב"ה אתה מדקדק אחר מצותי, ותשב אצל עובדי ע"ז, צא מביניהם, (י) (שנאמר) [מנין ממה שקראו בענין] ויאמר ה' אל אברהם לך לך :

[ב] **וַיֹּאמֶר** ה' אֶל אַבְרָם לֵךְ [א]. (יא) ר' ברכיה הכהן פתח אצות לנו קטנה (ש"ס ח), (יב) כמה הכתוב מדבר באברהם, שכשהשליכו נמרוד לתוך כבשן האש,

## הערות ותקונים

אבות ע': (ו) ואברהם היה מדקדק על האמות, וכל"ה גם בכל" רומי א'. ובכל" רומי ב' ובגדפס א' :  
(ז) אמר ר' אחא בשם ר' אלכסנדר ור' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן. כל"ה גם בכל" רומי א' גם בכל" רומי ב', ובגדפס השמיט המסדר ההתחלה ונשארו רק ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן, וכן בכל" להלן  
באות י"ג בפסוק אחר הדברים האלה נאמר רק ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יוחנן. ובתנחומא בגדפס  
באות י"א חסר גם האמות, "אמר ר' יוחנן". ובפ' כל"ה אות ב' ובגדפס אות א' אמר ר' שמואל בר נחמני  
משום ר' אלכסנדר ור' אחא אמר ר' אחא בשם ר' אלכסנדר ור' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן, וכן נגזר  
בבב"ר פמ"א אות ב', ושם הגי' ר' אחא בשם ר' שמואל בר נחמני בשם ר' נתן כל"ה ר' אחא בשם ר'  
אלכסנדר ור' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן. ובבב"ר פס"ד אות ד' ר' יוחנן משום ר' יוחנן כל"ה ר' שמואל  
בר נחמני משום ר' יוחנן, ובפ"ה אות ג' מוצא זה בשם ר' יוחנן שר הביצה: (ח) אפילו עירובי תבשילין  
בשם ששמרו בביטוי של אברהם. כל"ה גם להלן אות י"ג, גם בפ' כל"ה אות ג' ובגדפס שם אות א'. ובבב"ר פמ"ט  
ופס"ד איתא אפילו עירובי תבשילין הותרה היה אברהם יודע, אולם בבב"ר פל"ה נאמר אפילו עירובי תבשילין. ובראש  
שחור אפילו ממוזר א' בפקוקי ב' אם ביהודה ר' חטור ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יוחנן אמר קיים אברהם  
אזינו אבות עירובי תבשילין עירובי תבשילין. הצינו המעתיקים ב' נוסחאות גם יחד. ובתלמוד בראשית פ"ג  
אמר ר' שמואל בר נחמני משום ר' יוחנן אף עירובי תבשילין, וכן בגמרא יומא כ"ח ע"ב איתא שקיים  
לאברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין, והביא הכוזב שנאמר תורתי, אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבעל  
פה. ופירש"י שאינו הלכה למשה מסיני, אלא תורה סופרים שצדיקין לתקן. וגם חכמי ההוס' יבטחו דף ע"א  
ע"ב הביאו דבר ד' דאפילו עירובי תבשילין קיים אברהם, שם שהוא מפורש גם בגמרא הביאו כן מן הבב"ר.  
ובזה"ק פ' תלך דף רע"ז ע"ב ובגירסא זאת מצינו תוס' ע"ה פ' חיי"ו ויבש. ובספר תולדות אדם נמצא  
ומה"ר"י מוילנא ב' בקומטרס אחרון דף קכ"א. אלא כהן היה על המזבח עקב אשר שמע אברהם בקולי דרשו חז"ל  
אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין. ובהשקפה ראשונה יפלא מאד היכן מרומז במקרא, והגאון הגדל יגע  
ומלא שהג' הכונה היתה קיים אברהם אפילו עירובי תבשילין, והדרש הזה נרמז ופה במלת עקב, כלומר מה  
שנאמר דם בעקביו, והיה כתוב ברא"ה ע"ה, והמדרשים עטה והצינו עירובי תבשילין במקום עירובי תבשילין  
וע"כ. וע"כ האשכול ח"א סימן י"ד ובבב"ר ע"ה פ' נך. וכל"ה הגי' בתשובת הרשב"א סי' ז"ד, וכן  
גמר הגאון מהרמ"ר ור' יוחנן ז"ל, וע"כ בבב"ר דוד ע"ה פ' נך. אולם לדעת קשה מאוד לשבש הספרים  
באשר גם בתנחומא לפנינו תבשילין עירובי תבשילין, אולם לא למדו כלל מן מלת עקב שהוא ראש דקדק, רק  
עיקר הדרשה מסיפא דקרא, ותורתו, כמו שהוא מפורש בתנחומא גם בגמרא יומא שם, והכוונה ותורתו,  
ת"י"ו בתרא קמזא כינוי לרבים, ור"ל אחד דברי תורה ואחד דברי סופרים. ובתנחומא אלא שהיה מדקדק  
ואחר כל מלות שבתורה. ורש"י במשנ"ר ערך ערב בהערה שצ"ל המאמר הזה מיומא ע"פ"י מאמרם בזה  
ט"ו ע"כ שמלת המשמרת מרומז בתורה על ענין עירובי תבשילין, ואמרו חכמים לעירובי תבשילין מן התורה,  
לכן גם ביומא דרשו היעבד וישמרו משמרת שקיים אברהם עירובי תבשילין, כי משמרת היה עירובי תבשילין  
ע"ה"ס (ט) והלא תורה אחת היא. בבב"ר רומי א' ולא אחת אחת היא, ובבב"ר רומי ב' ובגדפס ור' תורת  
הכרה והרי כבר נאמר תורה אחת יהיה וגו' (שמות יב מט), וכתבי תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם (במדבר  
פסוק מז), אלא ותורתו אלו דקדוקי מלות שדקדק אברהם, ועיין יומא דף כ"ח ע"ב, תורתו אחת תורה שבכתב  
ואחת תורה שבעל פה: (י) שנאמר. תקחתי של"ל מנין ממה שקראו בענין, כמו שהוא בבב"ר רומי א'. ובבב"ר  
רומי ב' ובגדפס השמיט זה: (יא) ר' ברכיה הכהן. וכל"ה בבב"ר רומי א' וב', ובגדפס חסר מלת "הכהן",  
והמלות "ויאמר ה' אל אברהם לך נך הוספתי, ובבב"ר רומי ב' מתחיל "ד"א ויאמר ה' אל אברהם לך נך".  
וכן נגזר המאמר במדרש חיות פ"ח, ובבב"ר פל"ט, ליקום לך רמז פ"ח. וילקום שה"ש רמז תתקנ"ה בשם ב"ר,  
וגם שם ליתא למלת "הכהן". (יב) נמה הכוזב מדבר באברהם. בבב"ר רומי א' ובב"ר רומי ב' מדבר באברהם,  
והמלות "נמה הכוזב" ליתא שם, ובבב"ר הגי' יותר נכונה, וכן איתא שם: אחרות לנו קשה זה אברהם שאינה

עד עכשיו לא עשה לו הקב"ה נסים, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם הרי השליך נמרוד את אברהם לתוך כבשן האש. ר' אליעזר הקפדן אמר אחות לנו קטנה מדבר באדם שקורע ולא באהה, אברהם איהו את העולם לפני הקב"ה, (יג) שעד עכשיו לא היו לו בנים, לפיכך היה קורא אחות. מה נעשה לאחותנו [ביום שידבר בה] <sup>שם ט</sup> <sup>שם ט</sup>, ביום שאמר נמרוד להשליכו לתוך כבשן האש, אמר הקב"ה לבלאבי השרת אם חובה היא נבנה עליה מירת כסף <sup>(כס ט)</sup>, (יד) [אם נותן נפשו על קדושת השם נבנה עליה מירת כסף], ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז <sup>(כס)</sup>, ואם דל הוא מליטין את נפשו על קדושת שמי, נצור עליה לוח ארז, מה הצורה הזו שעל הלוח נוח להטשמש, כך הוא נוח ליאבד מן העולם ואינו משגיח עליו, אמר אברהם אני חומה <sup>(כס ט)</sup> <sup>(י)</sup>, אני נותן נפשו על קדושת שמי, מיד נתן נפשו, (פז) כיצד היה תרח אביו עובד ע"ז, (יז) [והיה פולח להן], א"ל הקב"ה אלו עובדי ע"ז, ואתה יושב ביניהם, לך לך מארצך:

[ג] ד"א לך לך. (יח) זש"ה שמעי בת וראי והמי אונך ושכחי עמך ובית אביך <sup>(הה"ס מה יא)</sup>, שמעי בת וראי, זה אברהם, ושכחי עמך ובית אביך, (יט) זו ע"ז, שנא' <sup>(הוי)</sup> <sup>(הוי)</sup> אומרים לעין אבי אתה <sup>(יחיים ב יז)</sup>, ויתאו המלך יפין <sup>(הה"ס כ יז)</sup>, (כ) זה מלך מלכין המלכים הקב"ה ליפותך בעולם. (כא) אמר ר' אבין (כב) (כי הוא אדוניך והשתחוי לו) <sup>(כס)</sup>,

## הערות ותקונים

את כל בלי העולם, דר קפרא אמר כזה שהוא מלאה את הקרע, ועיין גם בתנחומא הגדפס, והסר שז בעל האומר, ואולי יש לתקן לפנינו ר' אלעזר הקפדן אמר אחות לנו קטנה מדבר באברהם שאינה את העולם לפני הקב"ה כאלה שהוא מלאה את הקרע. ובכ"י רומי א' וז' הגי' ר' אלעזר הקפדן מומר אחות לנו כאלה שקורע ואינו מלאה עולמים, ובכ"י רומי ב' כאלה שהוא קורע ולא מלאה, אברהם איהו את העולם לפני הקב"ה. או יש לומר שהכוונה למה שאמרו במ"ק דף כ"ו ע"א ואלו קרעים שאין מהאחיין, הקורע על אביו וכו', וס' ולא מתאחיין מנלן דכתיב ויחזק צננדי' ויקרע לשנים קרעים, ממשמע שנאמר ויקרע איני יודע שלשנים אלא מלמד שקרעים ועומדים לשנים לעולם, וזו הכוונה כלן כאלה שקורע ואין מלאה לעולם, ור"ל כי לשון אחיו הוא לשון תפירה וקיסור ודיבוק: (יג) שעד עכשיו לא היו לו בנים. ובכ"י רומי א' ובכ"י רומי ב' שעדיין לא היו לו בנים, ובגדפס ושדים אין לה שעדיין לא היו לו בנים, ועיין בב"ר וחיות נפש. והבסיס לפנינו לפיכך היה קורא אחות מוסב למעלה על אברהם איהו את העולם: (יד) אם נותן נפשו. הוספתי עפ"י בכ"י רומי א', וכן מלאתי ברש"י על ב"ר פל"ט ד"ה אם מעמיד דברים וז"ל ומפרש בתנחומא נבנה עליה מירת כסף אם נותן נפשו על קדושת שמו נבנה עליה מירת כסף, ואם דל הוא מליטין את נפשו על קדושת שמו נצור עליה לוח ארז ע"כ, מדבריו נראה כי חסרים לפנינו המלות „אגדל את שמו בעולם“. ובכ"י רומי ב' הגי' אם הוא נותן נפשו כזו החומה שהוא עומדת לפני על קדושת שמי נבנה עליה מירת כסף אלו ישראל שנקראו כנפי יוה"נ חספה בכסף. ובגדפס הביא כמו בכ"י רומי ב' עם קצת שינויים, אם נותן נפשו כחומה זו שהיא עומדת בפני מלחמות הרבה וימסור עצמו על קדושת השם וזנה עליה מירת כסף אלו ישראל שנקראו כנפי יוה"נ חספה בכסף <sup>(הה"ס כח)</sup>, ע"כ. ועיין גירסאות שונות בב"ר וחיות: (פז) אני נותן נפשי על קדושת שמי. כ"ה בכ"י רומי א', ובכ"י רומי ב' ובגדפס טוסף וסיים ולא אני בלבד אלא ושדי כנגדלות בני בניו חנניה מישאל ועזריה ודורו של חנניה בן חנניאן והגדירו שיהיו נפסס על קדושת שמי לפיכך אז הייתי צעירי כמולאת שלום שיאל בשלום מן הכבשן, וכן נמצא בב"ר פל"ט: (פז) כיצד היה תרח אביו עובד ע"ז. וכ"ה בכ"י רומי א'. ובגדפס הלשון מתוקן יותר, אתה מואל תרח אביו עובד ללמים היה: (יז) והיה פולח להן. הוספתי כמו שהוא בכ"י רומי א', ובכ"י רומי ב' ועובד אחת: (יח) זש"ה שמעי בת. עיין ב"ר פל"ט כי גם ר' יצחק פתח בפסוק זה: (יט) זו ע"ז שנאמר <sup>(הוי)</sup> <sup>(הוי)</sup> אומרים לעין אבי אתה. מובא ברש"י בב"ר שם מפורש בתנחומא זו ע"ז שנאמר אומרים לעין אבי אתה: (כ) זה מלך מלכין המלכים הקב"ה ליפותך בעולם. וכ"ה בכ"י רומי א'. ובכ"י רומי ב' ובגדפס זה מלך מלכין המלכים והוא חפץ ליפוחו <sup>(ל"ל ליפוח)</sup>, וכ"ה בכ"י רומי ב' בעולם הזה ולעולם הבא. ובב"ר פל"ט ויתאו המלך יפין ליפותך בעולם. ובפירש"י המיוחס לו כתב ויתאו המלך יפין יתאו מלך מלכין המלכים הקב"ה ליפותך בעולם, והוא לקח מתנחומא אשר הביא שם בכמוך בשמו: (כא) אמר ר' אבין. וכ"ה בגדפס, אגל בכ"י רומי א' וכ"ה הגי' אמר ר' אבין הלוי: (כב) כי הוא אדוניך והשתחוי לו. הכגרתי כי הוא סופא דקרא ויתאו המלך יפין, או ל"ל כי הוא אדוניך והשתחוי לו כוי ויאמר ה' אל אברהם כמו שהוא בב"ר פל"ט ובילקוט רמז ס"ב, וע"ש בחדושי הרד"ל. ובכ"י רומי ב' וגם בגדפס הגי' כי הוא אדוניך והשתחוי לו אמר ר' אבין הלוי למה היה אברהם דומה, ובב"ר פל"ט אתה ב' ויאמר ה' אל אברהם

ולמה היה אברהם דומה (כג) לצלוחית של אפרסמון שהיא נתונה בבית הקברות ולא היה אדם יודע מה ריחה, מה עשה אחד, נטלה ונטלה ממקום למקום, (כד) התחיל ריחה טרף בעולם, כך היה אברהם (היה) דר בין עובדי ע"ז, א"ל הקב"ה מה אתה יושב בתוך הרשעים, (כה) צא מביניהם והודיע מעשיך הטובים בעולם, שנאמר לך לך:

[ד] ד"א לך לך, (כו) אמר ר' לוי מהו לך לך, א"ל הקב"ה (כו) אתה עושה למאה שנה בן, שנאמר לך לך, ל' שלשים, כ' עשרים, הרי חמשים, שתי פעמים לך לך (כז) הרי מאה: ד"א לך לך, (כח) ר' יהושע בן לוי אמר טרוף לך חיותא בעולם הזה, אבל לעולם הבא שכרך מתוקן לך: ד"א לך לך, (ל) ר' לוי בן חמא [אמר] אמר לו הקב"ה (לא) נסיון הראשון ונסיון האחרון איני מנסה אותך אלא בלך לך, לך לך מארצך (במאס יב ה), ולך לך אל ארץ המוריה (ס כג ז): ד"א לך לך, אמר לו הקב"ה לך הייתי משחר, דאמר ר' יהושע בן קרחה אמר דוד עמך נדבות ביום חילך וגו' של ילדותך (תלס ק ג), אמר לו הקב"ה עמך הייתי ביום שזיניתה חיילותך, מהו של ילדותך,

### הערות ותקונים

אברהם אמר רבי נרכים למה היה אברהם דומה ט', ו'ל אמר ר' אבין: (כג) לצלוחית של אפרסמון. כ"ה גם ככ"י רומי א'. ובכ"י רומי ב' לצלוחית של אפי בלסמון, יס להחזירה אפובלסמון, וכן בבכ"י פל"ס את ב' אמר ר' נרכים למה היה אברהם דומה לצלוחית של אפובלסמון מופסת למיד פתיל ומנוחת צוית ולא הייתה ריחה נודף כיון שהיתה מנסלת הרי ריחה נודף כך אמר הקב"ה לאברהם טעלך עמך ממקום לתקן וסעך מתגדל בעולם. ובתחומא הנדפס לצלוחית של פליסיון, וכן בלקח טוב (ל' י"ב א') לצלוחית של פליסיון. ובילקוט רמז ס"ב הג' של אפרסמון, ובילקוט שה"ש רמז תתקפ"א בשם ב"ר לצלוחית של פלסמון. והנה אפובלסמון היא יונית ורומית Opobalsamum ופ' טרף נוסף מעץ בלסמון, עיין ערוך השלם ערך אפובלסמון, וכן פליסיון הוא מלה רומית foliatum מין שמן מרקחת מוורדים ובשמים עיין ערוך ומוספי ערך פליסיון, ועיין לקח טוב נח' ו' ובהערה י"ז שם: (כד) התחיל ריחה נודף בעולם. בכ"י רומי א' התחיל ריחה פורח בעולם, ו'ל נודף, או ו'ל מריח בעולם. ובכ"י רומי ב' התחיל ריחה פורח בעולם, ובגדפס והודיעה ריח בעולם: (כה) לא מביניהם והודיע מעשיך הטובים בעולם. בכ"י רומי א' בשעות עמוד והולך בעולם והודיע מעשיך הטובים, ובכ"י רומי ב' עמוד והלך בעולם והודיע את מעשיך הטובים. ובגדפס ואני אודיע סעך בעולם. וכן מובא בן ברס"י עה"ת: (כו) ד"ל אמר ר' לוי. מובא בילקוט נח רמז ס"ג בשם התחומא. וכן בכ"י רומי א' מובא זה בשם ר' לוי, אבל בכ"י רומי ב' ובגדפס חסר שם האומר ומתחיל לך לך מוח לך לך, וכן מובא בלקח טוב: (כז) אחת עשה למאה שנה בן. בכ"י רומי א' א"ל הקב"ה שאתה עושה למאה שנה בן. ובכ"י רומי ב' טול לך בן (כח) הרי מאה. בגדפס סיים רמז לו כשהיה בן מאה חולד בן כסר הה"ד ואברהם בן מאה שנה: (כט) ר' יהושע בן לוי אמר. זה חסר בגדפס. ובכ"י רומי א' חסר שורה שלמה וכל"י ר' יהושע בן לוי אמר טרוף חיותא [בעולם הזה אבל לעולם הבא שכרך מתוקן לך. ד"א לך לך ר' לוי בן חמא אמר] אמר לו הקב"ה נסיון הראשון ונסיון האחרון אלא בלך לך. וגמלא לנכון בכ"י רומי ב', ושם במקום ר' לוי בן חמא הג' שם ר' לוי בן הימא: (ל) ד"א ר' לוי בן חמא אמר. בגדפס ור' לוי. אמר השמים המלות, בן חמא, גם הלשון שם כשתה, וכך איתא שם: ור' לוי אמר נסיון הראשון כנסיון האחרון, נסיון הראשון בלך לך מארצך, נסיון האחרון בלך לך אל ארץ המוריה, וכ"ה בכ"י רומי ב', ובעל בילקוט נח רמז ס"ג הביא בשם התחומא כמו שהיה בכ"י רומי א', כי הכ"י שהיה לפניו היה שום עם קובץ לו מדרומי: (לא) נסיון הראשון ונסיון האחרון. לדעת בעל התחומא הנסיון הראשון היה בלך לך, והעקדה היה נסיון האחרון. והנה במשנה אבות פ"ה מ"ג אמרו בעשרה נסיונות נתנסה אברהם. ובאדר"ל פל"ג סופר ומונה העשרה נסיונות. והביא ג"כ הנסיון הראשון הוא בלך לך והנסיון האחרון הוא במילה, ועיין מדרש שו"ס ממוזר י"ח בפסוק כי כך ארץ גדוד ובממוזר ז"ח, ויש שינויים ממוזר זה לממוזר זה. ועיין פדר"א פכ"ז ופסיוס' לויס ב' של ר"ה אמרתך לרופא, ובהרמז"ס בפי' למשנה אבות שם ובהרב המאירי בפי' לאבות, ומה שהביא שם וגדולי המחברים כוננו בהרמז"ס י"ז: (לב) ד"א לך לך, אמר לו הקב"ה לך הייתי משחר דאמר ר' יהושע בן קרחה אמר דוד עמך נדבות וגו' אמר לו הקב"ה כ'. הלשון קשה הכנה ואין לה שח. ובגדפס השמים זה עד אמר ר' חגיגה בן שלם שנים הכיר אברהם את בוראו. וכל מעשיו יראה שטיק דרש חסר שם והכל במאמר ר' חגיגה שהוא לפנינו בנפוק המאמר. ובכ"י רומי א' ובכ"י רומי ב' הג' כשתה ובהרבה דברים, וכן הג' שם: ד"א לך לך אמר ר' יהושע בן קרחה אמר לו הקב"ה לך הייתה [בכ"י רומי ב' הייתי] משחר אמר דוד עמך נדבות ביום חילך וגו', אמר לו הקב"ה (בכ"י רומי ב' חסרי י' גלות: א"ל הקב"ה) עמך הייתי ביום שזרחתה (כ"ל ש"ל שזרחת, תרגום וירק את חניכיו וזריו ית

(לג) אמר ר' אחא אמר ר' חנינא בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו, מנין שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי (בראשית טו) עקב בגימטריא קע"ב, וכל ימיו של אברהם קע"ה, מכאן אתה למד שבן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, אל הקב"ה כל מעשים רעים שעשית באותן שלש שנים, אני עושה אותן ככל הזה, הוי מל ילדותך: ד"א לך

### הערות ותקונים

ית עלמוהי, ובכ"י אקססארד שלפנינו הגי' שזינתה, וכן בכ"י רומי ב' שזינתה, וביצ"ע חרנס על וירק ויזין, את חיילותיך ונתגדנתה [ז"ל ונתגדנת, וכן הוא לנסן בכ"י רומי ב'] להלחם עם חמשה המלכים, בהררי קדש עד שהיה הרר (בכ"י רומי ב' עד שהיה העולם אדר), מרחם משחר לך סל ילדותך, מהו סל ילדותך כו'. וגם הגי' הזאת כולה מקשה ויש לתקן אותה כמו כן ובכ"ל ד"א לך לך אמר ר' יבועש בן קרחא אמר דוד עמך נדבות ביום חילך בהררי קדש מרחם משחר לך סל ילדותך (תהלים קי ג) והביא בחרסיה הוה לדרוש על אברהם, וכן תראה בגי' ש' תהלים טו הביא וז"ל רשומי דרשוהו באברהם אבריו ואני אפרשנו כדבריהם ומפרשם כל המצומר על אברהם, ובעל התנחומא התל לדרוש עמך נדבות ביום חילך עמך הייתי ביום שזינתה את חיילותיך ונתגדנתה להלחם עם חמשה המלכים (אולי ז"ל ונתגדנו, עיין בפירוש"י תהלים טו, גם תראה כי דרש יצ"ד כמו יצ"ד). בהררי קדש עד שהיו הרר (קשה לגרר כוונת הדורש, גם היה לפניו בכתוב בהררי קדש במקום לפניו בהררי קדש, וכן תמצא בכתוב יסודותי בהררי קדש (תהלים פו א), ובכ"י רומי עד שהיה העולם אדר), מרחם משחר לך, א"ל הקב"ה לך הייתי משחר, סל ילדותך, מהו סל ילדותך כו'. וראיתי במדרש ב"ר פל"ש נמצא ג"כ הדרשה על לך לך מן הכתוב הזה מתהלים, וסם הגי' כן: ה"ה עמך נדבות ביום חילך (תהלים קי), עמך הייתי צמח שגדנה לשמי לירד לכבשן האש, ביום חילך, צמח שגדנה אהה לי כל החיילות והאכלוסים בהררי קדש, מהדרו של עולם הקדשתיך. מרחם משחר, מרחמו של עולם שחרתיך לי לך סל ילדותך כו'. ובפי' רש"י המזוהר לו ב"ר שם כתב מרחם משחר מרחמו של עולם שחרתיך לי, מפרשם בתנחומא, עמך הייתי צמח שזינתה חיילותיך ונתגדנתה להלחם עם המלכים, עכ"ל. והוא ממחר התנחומא שלפנינו בכ"י וליהא בגדפס. ודברי הב"ר מובאים בילקוט תהלים רמו תתס"ט, וגם הוא הביא בהררי קדש בהררי של עולם הקדשתיך: (לג) אמר ר' אחא אמר ר' חנינא. בתנחומא הגדפס השמים כל המאמר שלפניו, עיין לעיל הערה לב, והוא אמר ר' חנינא, (והשמים גם המלות אמר ר' אחא) בא וראה חביבתו של אברהם לפני בוראו, שכן שלש שנים הכיר בוראו כו', גם הסיום א"ל הקב"ה כל מעשים רעים שעשית צאיתן ג' שנים אני עשה אותן ככל הזה הוי סל ילדותך, השמים המסדר הזה. גם המאמר שלאחריו עד ד"א לך לך נסיון בחרך נסיון. ובכ"י רומי א' הגי' אמר ר' יהודה אמר ר' חנינא בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, במקום לפנינו אמר ר' אחא אמר ר' חנינא. והמאמר הזה נשנה גם בב"ר פ"ל ושם איתא ר' לוי בשם ריש לקיש אמר בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, ר' חנינא ור' יוחנן תרזיוהו אמרין בן מ"ח שנה הכיר את בוראו. וכן מובא בשם ר' לוי בילקוט נח רמו מ"ח, ושם הביא דברי ר' חנינא ב"ר פל"ש לך נסיון בחרך, והמלות ר' לוי בשם ליהא שם. ולדעתי בתנחומא כ"י ז"ל אמר ר' יוחנן ור' חנינא, והיה כתוב ב"ר אר"י ונעשית אמר ר' יהודה. ומדברי התנחומא יש לתקן בב"ר ריש לקיש אמר בן מ"ח שנה ר' חנינא ור' יוחנן תרזיוהו אמרין בן שלש שנה. וכן ראיתי לנסן במדרש אסתר פ"א אות ב' דר' חנינא ור' יוחנן תרזיוהו אמרין בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו. וכן ראיתי אח"כ בכ"י רומי ב' אמר ר' יוחנן אמר ר' חנינא בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו. או היו אגדות חלוקות, יש שהביאו בן בשם ר' חנינא ור' יוחנן, ויש הביאו בן בשם ריש לקיש. ובב"ר פ"א אות ב' ובמ"ר פ"ח אות כ"א הביא סתמא בלי שם האומר. ובב"ר פס"ד אות ד' מובא ג"כ ר' יוחנן ור' חנינא תרזיוהו אמרין בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו, וריש לקיש אמר בן ג' שנים, ומובא בילקוט תולדות רמו קי"א, והשמים המלות ר' יוחנן ור' חנינא תרזיוהו אמרין, ובב"ר פ"ה אות ג' איתא ג"כ בן מ"ח שנים הכיר את בוראו, ריש לקיש אמר בן שלש שנים והחריט המלות ר' יוחנן ור' חנינא תרזיוהו אמרין בן מ"ח. וכן מובא לנסן במדרש חזית פ"א אות א' פסוק חכו מתתקין. ואולי חסר לפנינו בתנחומא ובכ"ל מהו סל ילדותך אמר ר' יוחנן ור' חנינא [בן ארבעים ותמונה שנים הכיר אברהם את בוראו, ריש לקיש אמר] בן שלש שנים. וגם בתנחומא הגדפס בחר את א' כתוב ג"כ אמר ר' שמעון בן לקיש בן שלש שנים הכיר אברהם להקב"ה מגין עקב ע' צנעים ק' מאה ב' שנים הרי קע"ב, וכל ימיו של אברהם קע"ה, לא מהם ג' שנים שהיה קסן. ובגמרא נדרים ל"ב ע"א מובא דשם שנים הכיר את בוראו בשם ר' אמי בר אבא. אבל דעת ר' יוחנן ור' חנינא שכן מ"ח שנים הכיר את בוראו ליהא שם. והנה על ג' שנים דרשו מן מלת עקב, ומאן דאית ליה בן מ"ח שנה היינו צמח הפלגה שאז היה אברהם בן מ"ח שנה, עיין סדר עולם פ"א ועיין בפירוש"י המיוחס לן ב"ר פס"ד, ומובא גם בב"ר שם. ועיין בלקח טוב לך"י א' (דף כ"ח פ"ב) במאמר חנינא נסדר עולם. והרמב"ם שם ע"ב א' ח"ב כתב בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו הרב בעל מ"מ כתב תראה שהיה גורם ר' יוחנן ור' חנינא דאמרי תרזיוהו בן ארבעים שנה הכיר את בוראו ולא בן מ"ח כמו שהוא בספרים, עכ"ל. ולדעתי בדור שפסל ס"ס בהרמב"ם, והמעתיק השמים אות ח', והיה כתוב מ"ח שנה והביא מ' נמצא

לך בשבילך בראתי את העולם, (לד) אמר ר' תחליפא אמר הקב"ה בך הכפתי ובראתי את העולם, שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראשית ב ד), מהו בהבראם, באברהם בראם: (לה) ד"א לך אל הארץ אשר אראך, נסיון בתוך נסיון שלא אמר לו לאיזה מקום לילך, אלא אל הארץ אשר אראך: (לו) ד"א אל הארץ אשר אראך, (לו) אמר ר' ברכיה הכהן ברבי (לח) [וש"ה אשכילך ואורך בדרך זו תלך] (תהלים נג ז), שאני אשכילך, מהו אשכילך, אתן בך חכמה, שנאמר למען תשכיל (יחזקאל א ז), ואורך, שאני מאיר עיניך: (לט) ד"א ואורך. שאני קושטך לדרך טובה, בדרך זו תלך איעצה עליך עיני (תהלים סג): ד"א אשכילך ואורך, מהו ואורך, אל הארץ אשר אראך, א"ל אברהם אין אתה מפקיד, ואעשך לגוי גדול (בראשית יב ג), (ט) ואשייך אין כתיב כאן, אלא ואעשך, שאני בורא אותך בריה חדשה, כמה שנאמר ויעש אלהים את הברית בין חמא אימתי עשה הקב"ה [את] אברהם לגוי גדול, כשיצאו ישראל ממצרים, ובאו לסיני, וקבלו את התורה, והביט בהן משה, ואמר הרי הן עשויין כמה שהבטיח הקב"ה לזמן, שנאמר ובי גוי גדול (דברים ד ח):

[ה] (מב) ד"א ואעשך לגוי גדול. מהו גדולתן של בניך בתורה, שנאמר רק עם חכם ונבון וכו' (שם סג ו). ואברכך שאני בבכורי מברכך, ואגדלה שמך (בראשית יב ג), ששמך מתגדל בעולם, והיה ברכה, מהו והיה ברכה (שם סג), (מג) ברכתך קודמת לברכתי, משהן אומרים מנן אברהם, ואחר כך אומרים מחיה המתים: (מד) ד"א והיה ברכה,

### הערות ותקונים

במקום מ"ח, ואח"כ הליגו ארבעים תחת אות מ'. ועיין גם בהגהות מיימוניות שם שכתב ודעת הרמב"ם כר' יוחנן ור' חנינא דלמרי תרומי'ו בין מ"ח שנה, ולפיכך סבורי שיש להיות כרוז בעמוד בן מ"ח שנה, עכ"ל: (לד) אמר ר' תחליפא כו'. בכ"י רומי א' אמר ר' תלפתא בר בר חנה, ובכ"י רומי ז' אמר ר' תחליפא בר בר חנה, ונלעיל בהנחומא בראשית אות ט"ו ד"א בהבראם אמר ר' תחליפא בהבראם בין הן האריות בהבראם בזכותו של אברהם, ועיין שם בהערה ק"ח: (לה) ד"א לך אל הארץ אשר אראך לא אמר ליה למקום פלוני וז' נסיון בתוך נסיון, יש אדם שהולך ואינו יודע לאיזו מקום הולך מה עשה נעל את כליו ואת אשתו וילך אברהם כאשר דבר לו אלהים: (לו) ד"א אל הארץ אשר אראך אמר ר' ברכיה. וכ"ה בכ"י רומי א' וב', והסבר בנדפס עד ד"א ואעשך לגוי גדול, וגם המלות "ד"א חסר שם: (לז) אמר ר' ברכיה הכהן ברבי. בכ"י רומי א' ליתא נלמא "ברבי" ונמאל לנכון גם בכ"י רומי ז': (לח) זש"ה. הוספתי, וכן הסר בכ"י רומי א', ואולי יתן ל"א אמר ר' ברכיה הכהן ברבי זש"ה אשכילך ואורך בדרך זו תלך, מהו אשכילך שאני אין בך חכמה שנאמר למען תשכיל, ואורך שאני מאיר עיניך. ובכ"י רומי ז' אמר ר' ברכיה הכהן ברבי אשכילך ואורך, אשכילך אתן לך חכמה ואין הלשון הזה אלא לשון חכמה כד"ל למען תשכיל את כל אשר תעשה: (לט) ד"א ואורך שאני קושטך לדרך טובה. כ"ה לנכון בכ"י רומי ז', ובכ"י רומי א' הלשון משבש ד"א ואעשך שאני קושטך טובך בדרך זו תלך איעצה עליך עיני: (מ) ואשייך אין כתיב כאן אלא ואעשך. וכן תראה בב"ר פל"ט אות י"א וילקוט רמז ס"ד בשם ב"ר אמר ר' ברכיה אתך ואשייך אין כתיב כאן אלא ואעשך משאני עשה אותך בריה חדשה את פרה ורצה: (מא) אמר ר' מנחם בר חמא. ז"ל כמו שהוא בכ"י רומי א' וב' אמר ר' פנחס הכהן בר חמא, וכן הוא בנדפס, ושם קצר בלשון, וכן מובא זה במדרש במ"ל פ"א אות ז' בשם ר' פנחס הכהן בר חמא: (מב) ד"א ואעשך לגוי גדול מהו גדולתן של בניך בתורה שנאמר רק עם חכם ונבון וכו'. זה השמיט בעל מסדר התנחומא הדפסם והחל ואברהם שאני בבכורי מברכך, ונמאל לנכון גם בכ"י רומי א' וב': (מג) ברכתך קודמת לברכתי משהן אומרים מנן אברהם ואח"כ אומרים מחיה המתים. במדרש ב"ר פל"ט הנאמר בהרחבת לשון, אמר ר' יודן קובע אני לך ברכה בשמונה עשרה אצל איני יודע אם שלי קודמת, אמר ר' אחיה בשם רבי ואשייך אתך קודמת לשלי בשעה שהוא אומר מנן אברהם אחר כך מחיה המתים. ובמדרש במ"ל פ"א אות ז' הלשון יותר מתוקן, אמר רש"י ואעשה אותך לגוי גדול זה שאומרים אלהי אברהם ואברהם זה שאומרים אלהי יצחק ואגדלה שמך זה שאומרים אלהי יעקב, יכול יהא חותמין בטולן ח"ל והיה ברכה בך חותמין ואומרים מנן אברהם ואין חותמין בטולן, אמר ר' חייא בר עזריא והיה ברכה ברכתך קודמת לברכתי שמששה אומרים מנן אברהם אחר כך אומרים מחיה המתים. ועיין פסחים דף ק"ו ע"ב ובש"ס ע"ה"ז ונלקה טוב (דף כ"ט ע"ה), ועיין גם שהעיר מהר"ז בפירושו למדרש ב"ר שם: (מד) ויהי ברכה א"ל ברכה א"ל משה עבראחי עולמי כו'. כ"ה גם בנדפס. ובב"ר פל"ט אות י"א וילקוט רמז ס"ד בהרחבת לשון אמר ר' ברכיה כבר כתיב ואברהם מה תלמוד לומר והיה ברכה אלא א"ל עד כאן הייתי זקוק לנכך את עולמי מכלן ואילך הרי הנצרות

א"ל הקב"ה משעה שבראתי עולמי ועד עכשיו הייתי זקוק לברך בריותי, שנאמר ויברך אותם אלהים (בראשית א כה), וברכתי לנח ולבניו, שנאמר ויברך אלהים את נח (ש"ה), מכאן ואילך אתה עשוי על הברכה, שנאמר והיה ברכה, ולא עשה אלא (מה) כיון שעמד יצחק בקש אברהם לברכו, כיון שצפה שעשו ויעקב עומדין ממנו לא בירכו, (מו) משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיה לו פרסם ונתנו לארס שיהא משמרו. והיה בתוך הפרס אילן של סם המות, ואילן של סם חיים, דבוקים זה לזה, אמר הארס מה אעשה, להשקות את זה ולהניח את זה איני יכול, אלא הריני מניחן עד שיבא בעל הפרס, ומה שהוא יודע יעשה, כך אמר אברהם אם אני מברך ליצחק, יעקב ועשו יעמדו ממנו, אלא הריני מניחו עד שירצה הקב"ה ויברכו, כיון שנסתלק אברהם ויצחק, בירך הקב"ה ליעקב בעצמו, שנאמר וירא אלהים אל יעקב וגו' [ויברך אותו] (ש"ה ט): ד"א והיה ברכה, א"ל הקב"ה עתיד אני להעמיד ממך שבט שהוא מברך את ישראל, ואילו הוא זה שבט לוי שהוא מברך את ישראל, אמר לפניו אברהם רבינו של עולם מיו מברך לאותו השבט, א"ל הקב"ה משהו מברכין את ישראל אני מברכם, שנאמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם (מגדני כו), אמר הקב"ה לישראל בעולם הזה שבט לוי מברך אתכם בשמי, (מו) אבל לעולם הבא אני בכבודי מברך אתכם שנאמר יברך ה' נח צדק. הר הקדש (יחזקאל לא טז):

[ו] ירדתי בימי אמרפל (בראשית י"ד). ילמדנו רבינו גר שנתגייר ערב הפסח, כיצד אוכל את פסחו, (מח) כך שנו רבותינו, בית שמאי אומרים מובל ואוכל פסחו לערב, (כמו) ובית הלל אומרים הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר. אמר ריש לקיש חביב הוא הגר שנתגייר, (ג) מישראל בעמידתן על הר סיני, למה לפי שאילולי שראו קולות וברקים והחרים רועשים וקול שופרות, (גא) לא היו מקבלים את התורה, (גב) וזה שלא ראה אחד מהם, בא והשלים עצמו להקב"ה, וקיבל עליו מלכות שמים, יש לך חביב מזה. (גג) מעשה באונקלוס הגר ששאל לזקן אחד ואמר לו מה חיוב הקב"ה את הגר, שאמר (ואהב את הגר) [ואהב גר] לתת לו לחם ושמלה (יחזקאל י"ח), הרי הכל לחם ושמלה, א"ל והלא יעקב אבינו לא בקש אלא זה, שנאמר ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש (בראשית כח). רבותינו אמרו חביב הוא הגר, שהכתוב הקב"ה על עצמו, למה תהיה כגר בארץ (יחזקאל י"ח) אמר הקב"ה כך אני מחבב את הגר, ואברהם אב הגרים,

## הערות ותקונים

הנכרות מסורות לך למאן דחזי לך למצרכיך צריך. והמאמר נשנה גם במדרש במ"ר פ"א אות ב' ושם הגי' אמר ר' אליעזר במקום צ"ר אמר ר' ברכיה, גם הגי' שם למאן דחזי לך למצרכיך צריך. ועיין גם בתנחומא נשא אות ס'. ובמדרש שו"ס מוזכר ח' מובא זה בשם רב נחמן, והסיוס שם ולמאן דחזי יסיב ליה ברכה צריך, ועיין גם בפסיקתא פסקא וזאת הברכה (דף ק"ט ע"א) ובהערה ס"א שם: (מה) כיון שעמד יצחק בקש אברהם לברכו כיון שצפה שעשו ויעקב עומדין ממנו לא בירכו. עי' רש"י עה"ת בראשית כ"ה י"א ועיין בפסיקתא שם ועיין במ"ר שם, ושם הנוסחא נשתנית, היו לו ב' צנים אחד צדיק וא' רשע יצחק וישמעאל, אמר אברהם אם מברך אני את יצחק הרי ישמעאל מנסה להתברך בו. ובמדרש שו"ס שם הלשון משונה כיון שעמד יצחק ברכו י"א בירכו, וגם המאמר שלאחריו מה כתוב עד ולמה לא ברכו יש לחמוק, והוא הוספה מבי"ר פס"א אות ו', וגם שם בשעתו לפי שעכשיו בני ישמעאל ובני קטורה מתנכרים י"א מנכסים להתנכר: (מו) משל למה הדבר דומה. מובא בפסיקתא שם וב"ר פס"א אות ו' ותנחומא הכדפס ומדרש במ"ר פ"א וש"ס שם: (מו) אבל לעולם הבא. וב"ר ב"ר רומי א', ובגדפס ולעמיד לבוא, ובכ"ר רומי ב' חסר שורה, וכל' בעולם הזה שצפו של לוי מברך אתכם [בשמי], אבל לעולם הבא אני בכבודי מברך אתכם] שנאמר יברך ה' נח צדק. והשמיט מן האתכם עד האתכם: (מח) כך שנו רבותינו. משה פסחים דף י"ב ע"א: (כח) וב"ה אומרים. וב"ה חסר בכ"ר רומי ב' ובגדפס: (ג) מישראל בעמידתן על הר סיני. שכל בכ"ר רומי א' יותר מן ישראל בעמידתן בסיני. ובגדפס מן אותן אוכלוסין שצמדו על הר סיני למה שלל אותן אוכלוסין אלולי שראו הקולות: (גא) לא היו מקבלים את התורה. כ"ה בכ"ר רומי א', ובכ"ר רומי ב' ובגדפס הגי' לא קבלו עליהם מלכות שמים: (גב) וזה שלא ראה אחד מהם. בכ"ר רומי א' וזה שלא ראה אחת מכולן, ובכ"ר רומי ב' זה לא ראה אחד מכולם: (גג) מעשה באונקלוס הגר ששאל לזקן אחד. כ"ה בכ"ר רומי א' וגם בגדפס. ובכ"ר רומי ב' מעשה בעקילס הגר, ועיין ב"ר פ"ע אות ה' בפסוק ונתן לי לחם לאכל, ומובא בליקוט רמז קכ"ג, עקילס הגר נכנס אלל ר' אליעזר אמר לו הרי כל שנתן

ובאו הרשעים הללו להזדווג לו, ווי להם שסופן ליפול לפניו, (גד) מנין מכת שקראו בענין ויהי בימי אמרפל:

[ז] [ויהי בימי אמרפל]. (נה) כך פתח ר' תנחומא בר אבא, חרב פתחו רשעים וגו', חרבם תבא בלבם (הכלים לו יד טו), (נו) מהו חרב פתחו רשעים, והו קין שעד עכשיו לא היה חורג בעולם, ובא קין ופתח בהריגה, שנאמר ויקם קין [אל הבל אחיו ויהרגנו] (בראשית ד ט), א"ל הקב"ה רשע בחרב פתחת בעולם, חרב פתחו רשעים, זה קין, להפיל עני ואביון, זה הבל, אמר ליה הקב"ה אתה פתחת חרב בעולם תבא החרב בלבם של אותו האיש, (נז) חרבם תבא בלבם: ד"א חרב פתחו רשעים, זה חנון בן נחש, כיון שמת אביו (נח) שלח דוד לנחמו, (נח) מה עשה חנון, נמל עבדי דוד ועשה אותם (ס) פרדינמטא (פי' ליצנות) שנאמר ויקח [חנון] את עבדי דוד [ויגלה את חצי זקנם ויכרות את מדויהם בחצי וגו'] (ש"י יו). מיד שלח לארם נהרים (סא) והשכיר מהם שלשים ושנים אלף רכב, (סב) חוץ מכמה אוכלוסין שהיה לו, (סג) ויבואו ויחתו על מידבא, א"ל הקב"ה רשע בחרב פתחת, תבא חרב בלבם של אותו האיש, שנאמר חרבם תבא בלבם, מיד עמדו יואב ואבישי והרגו כל האוכלוסין, דכתיב ויגש ויואב וגו' (סד טז יג): ד"א חרבם תבא בלבם, אלו ארבעה מלכים אמרפל וחביריו, שעד עכשיו לא היתה מלחמה בעולם, ובאו ופתחו בחרב, שנאמר ויהי בימי אמרפל, התחילו לעשות מלחמה, אמר להם הקב"ה, רשעים אתם פתחתם בחרב, תבא החרב בלבם של אותם האנשים, שנאמר חרבם תבא בלבם, מיד עמד עליהם אברהם והרגן, שנאמר ויחלק עליהם לידה (בראשית יד טו):

### הערות ותקונים

על גר כו'. ובמדרש שם נמלא בפנים הספר ל"א עקלים הגר בא ושלל כו', וזה הוסיף אחד מן מדרש קבלת רבה פ"ו פסוק ח' סוד אחרית, וגם שם הגי' עקלים הגר, ועיין שם פ"ט אות ד' ושם הגי' של עקלים הגר את רבותיו, וגם הלשון משונה קצת, וכן נשתה במדרש במ"ר סוף פ"ח: (גד) מנין ממה שקראו בענין. וכ"ה נכ"ל רומי א', ובגדפס הגי' הה"ל ויהי בימי אמרפל, והמלות מנין ממה שקראו בענין חסר, וכן חסר גם ככ"ל רומי ז', גם נמלא הוספה נכ"ל רומי ז' ובגדפס ומי היה זה ומרוד, ולמה נקרא שמו אמרפל על שאמר לאברהם פול לתוך כנען האש, וזה הוסיף המסדר הזה מנמלא עירובין דף גג ע"א, ומוצא נדפס" עה"ת, ועיין לקח סוד לך י"ד א' ובעברה ד': (נה) כך פתח ר' תנחומא מוצא גם בגדפס אות ו', ומוצא בילקוט תהלים רמז תש"ל בשם התנחומא, ומדבריו שם הלאה שלקח מתנחומא כ"ל ולא מהגדפס, כי בגדפס הלשון משונה, כמו שחראה בערחת: (נו) מהו חרב פתחו רשעים זה קין. כ"ה גם נכ"ל רומי א', ובכ"ל רומי ז' ובגדפס הלשון משונה ובקריה חרב פתחו רשעים זה קין שפתח בהריגה הכל אחיו קדם שנהרג אדם בעולם, חרבם תבא בלבם זה למן שהרגו, ובילקוט שם מוצא כמו שהוא בכ"ל לפנינו: (נז) חרבם תבא בלבם. בכ"ל רומי א' וב' ובילקוט סיים נע וגד תהיה בלחץ: (נח) שלח דוד לנחמו. בגדפס מוצא לשון הכתוב וישלח דוד לנחמו ציד עבדיו אל אביו (ש"ב יז), ובילקוט הוא כמו לפנינו בכ"ל: (נח) מה עשה חנון ועשה אותם פרדינמטא שנאמר". זה ליתא בגדפס, רק מתחיל ויקח חנון את עבדי דוד, ומוצא לנכון גם בילקוט שם: (ס) פרדינמטא "פי' ליצנות". בכ"ל רומי א' פרדינמטא, ושם ליתא להמלות "פי' ליצנות". רק בכ"ל רומי ז' נדפס בלדו פי' לחוק. והמלות "פי' ליצנות" הוא הוספה מהמשתיק, ובילקוט שם בשעת פרדינמטא, והוראת המלה פרדינמטא כאשר העירנו יד ידי הרב גדול והבולש הנפלא מוה"ר חנוך יהודה דר' קאהוס שהוא הקבוצ מן פרדינמטא בל"י וקלן  $\alpha\pi\alpha\rho\alpha\delta\epsilon\upsilon\mu\alpha\tau\alpha$ ,  $\alpha\pi\alpha\rho\alpha\delta\epsilon\upsilon\mu\alpha\tau\alpha$  פי' למשל ולשנייה וממנו נבנה  $\alpha\pi\alpha\rho\alpha\delta\epsilon\upsilon\mu\alpha\tau\alpha\tau\alpha\mu\acute{o}\varsigma$  כיו וקלן (סמנדט: (נא) והשכיר מהם שלשים ושנים אלף רכב. בקרא כתוב וישכרו את חרם בית רחוב ואת חרם לוצא עשרים אלף רגלי, ואת מלך מעכה אלף איש, ואיש סוד שנים עשר אלף איש (ש"ב יו): (סב) חוץ מכמה אוכלוסין שהיה לו. כ"ה נכ"ל רומי א' וכ"ל רומי ז', וכ"ה הגי' בילקוט, אולם בתנחומא הגדפס הביא חוץ מן רבי רבנות אוכלוסין שהיו לו: (סג) ויבואו ויחתו על מידבא. בגדפס ובאו וחתו כולם במקום אחד, ובילקוט השמים זה עד מיד עמדו יואב ואבישי: (סד) ד"א חרבם. מוצא נכ"ל בילקוט שם. ובמדרש ב"ר ריש פמ"ב ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח חרב פתחו רשעים וגו' חרבם תבא בלבם מעשה דר' אלעזר בן הורקנוס כו' לאחר ימים כו' ומלא ידך ודורס הפסוק הוא חרב פתחו רשעים זה אמרפל וחביריו, להפיל עני ואביון זה לו, לטעות עני שייך ידך זה אברהם, חרבם תבא בלבם ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכס. ובפירש"י המיוחס לו בברך שם הניא ח"ל מפרש בתנחומא חרבם תבא בלבם אלו ארבעה מלכים שעד עכשיו לא היה חרב בעולם ובאו הם ופתחו בחרב בדכתיב חרב פתחו רשעים לפיכך חרבם



[ח] (סח) מה כתיב למעלה מן הענין, ויאמר ה' אל אברהם לך לך וגו' אל הארץ אשר אראך, (סו) אל ארץ פלונית אין כתיב כאן, אלא אל הארץ אשר אראך, והיה אברהם מהלך עד שבא לארץ ישראל, ויתברך שמו של הקב"ה ביקש לנסות את הצדיק והודיעו מעשיו הטובים, מיד בא רעב לרנלו, כיון שמצא הרעב, אמר לשרה אשתו הרי רעב כאן, אמרו רבותינו לא היה רעב בעולם קשה ממנו, אמר אברהם לשרה (סז) ה' היא מצרים יפה היא לשבתה הואיל והרעב בא, (סח) והספיקה הזה מצוי שם, והבשר מרובה, בלך לנו לשם, באותה שעה ירדו למצרים, כיון שהגיעו (סט) לפולי מצרים, (ע) אמר אברהם לשרה בתי מקום של זנות הוא מצרים, שנאמר אשר בשר חמורים בשרם (יחזקאל כג ז), (עא) אלא ניתן אותך בתבה ונגעול בפניך, וכן עשה, כיון שהגיעו לפולי מצרים, אמרו לו המוכסין, (עב) מה אתה שוען בתבה, אמר להן פולין, אמרו לו אינו אלא פלפלין, תן לנו מכס של פלפלין, אמר להן אני

## הערות ותקונים

חרכס חכא בלבס, עכ"ל: (סח) מה כתיב למעלה מן הענין, בנדפס דפוס קאנטאטאניא דפוס וויניאז' הוצא כחן גס המאמר הזה כמו שלפנינו, אכן בדפוס מאנטוניה הנין המדפיס את המאמר הזה במאמר שלפניו אחר הסיום שנאמר "יברך ה' הוה לך הר הקדש, החל במאמר זה והסוף המלות "ויהי רעב בארץ (בראשית י"ז)" מה כתיב למעלה מן הענין יען כי הכתוב הזה מוקדם בקרא לפני ויהי בימי אמרפ. והנה בדפוסים האחרונים מוזין התנחומא בסמינס, לכן תדע כי כל אות ה' עד סופו הוא בדפוס קאנטאטאניא דפוס וויניאז' אחר אות ו', כמו שהוא לפנינו עכ"ל: (סו) אל ארץ פלונית, עד יתברך שמו ליתא בכ"י רומי ז' וגם בנדפס: (סז) זו היא מצרים יפה היא לשבתה. בכ"י רומי א' ובכ"י רומי ז' מצרים זו יפה היא לשבתה. ובנדפס מצרים זו ישיבתה יפה: (סח) והספיקה הזה מצוי שם. בכ"י רומי א' והסיפוק היה מצוי שם, ובכ"י רומי ז' ובנדפס מפני שיש בה סיפוק הרבה, ובנדפס נוסף "לחם ובשר": (סט) לפולי מצרים. פולי בל"ז תגלטיא פ"י שער. ועיין פסיקתא פסקא דשור או כשז הערה כ"ז ובפסקא ויהי בשלח הערה קכ"ד: (ע) אמר אברהם לשרה. לפני זה נמצא בכ"י רומי ז' ובנדפס הוספה, ועמדו על היאור ראה אברהם אבינו בנזואה של שרה בלחות נכר כחמה וזרחת, מכאן שנו חכמים שלל הגשים בפני שרה כקוף בפני אדם. אמר לה הנה נא ידעת כי אשה יפת מראה את, מכאן אחר למד שלא היה יודע אותה קודם לכן כדרך הגשים (בכ"י רומי ז' בדרך הגשים). המאמר ועמדו על היאור וראה בנזואה שלה, נעלם ממני המקור. ומאמר השני מכאן שנו חכמים הוא מן גמרא ב"ב דף ל"ח ע"א הכל בפני שרה כקוף בפני אדם, ויש לתקן שז"ל מכאן אמרו רבותינו. והמאמר השלישי אמר לה הנה נא ידעתי מכאן אחר למד כו' הוא ג"כ מן ב"ב דף ק"ז ע"א אברהם אפילו בדיוה לא אסתכל דכתיב הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את, מכלל דמעיקרא לא היה ידע לה, וכן הביא רש"י עה"ת מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מחוץ לנישות ששגיחה, ועכשיו הכיר בה ע"י מעשה עכ"ל. ובמנחת יאודה (נדפס אלף החום עה"ת) הביא דליותא דעברה נכרה וגולתה דקא ומתוך כך הכיר ביפיה: (עא) אלא ניתן אותך בתבה ונגעול בפניך. ובכ"ז פ"מ אות ה' ומוצא בילקוט רמז ס"ז ויהי כנזא אברהם מצרימה ויראו המצרים ושרה היכן היחה נחמה בתיבה ונעל בפניה, וכן מוצא בלקט סוז. וגם רש"י עה"ת כתב וז"ל ויהי כנזא אברהם מצרימה היה לו לומר כנזא מצרימה, אלא למד מהסמין אותה בתיבה, ועל ידי שהבדילו את המכס פתחו וראו אותה: (עב) מה אתה שוען בתבה אמר להן פולין, אמרו לו אינו אלא פלפלין. ובכ"י רומי א', מה נראה כי פולין ופלפלין דומין להתחנף ואינו ניכר. וזה פולין הוא עלה בל"ז, כמו שחזרה בקה"ר ריש פ"י בספוק י"ז רעה אמר ל' שמואל בר אמי וזו מחשבתו של רמאין כגון המערב מים ב"ין מי בלקיט בשמן, מי מאים בדבש, חלב חמור בקטף, קימום צמור, עלי גפנים בפליון, סקרא ציר, כרשנים בפלפלין. משמע כי עלי גפנים היו מוסיפים בפליון, והוראת פליון שם עלה בל"ז תגלטיא ועיין גס בערוך ערך פלן שהביא ח"ל: בספרי בפרשת שבעה הפקדון עלי גפנים בפליון וכתב המוסף פי' בלשון יוני שם כלל של עלה ובפרס קראו כן לעלה של בושם יקר ונחמד והיו מוסיפין אותו בעלה גפן עכ"ל. ויש לתקן שז"ל בספרא במקום בספרי והוא צוירקא פרק כ"ב פרשה י"ב ס' ע"ה בפסוק או מלא אברהם ודבש בה, וז"ל בספרא דברים שאי אפשר לדעתן, כגון המערב מים ב"ין, מי גלוציא בשמן, מי מעין דבש, חלב חמור בקטב [ב"ב בקטף], קימום צמור, חול פול, עלי גפנים בפליון. ויש לתקן מי גלוציא, ובמדרש קהלת במקום מי גלוציא בשמות מי בלקיט, ומוצא בערוך ערך בלצק ובמוספי שם. ועיין בערוך החדש בערך בלצק מה שהעיר ירמיה הרה"ג מרמח"ל ד"ר קאהוט נר"י. ובילקוט תורה רמז חמ"ט בלקיט בשמן ז"ל בלצקא. ועיין ברש"י גיטין דף ס"ט ע"ב הביא לנכון בשם הספרא מי גלוציא. ועיין גס במוספתא ב"ב פ"ה ולא יהא מערב מים ב"ין מי בלקיט בשמן כו', עלי גפנים בפליון כו', וכסבור בפלפלין, במקום שנמדרש קהלת הביא כרשנים בפלפלין אמר בהוספתא כסבר בפלפלין, וכסבר הוא גז, וכוון גירסת המדרש

## לך לך

אתן, אמרו לו אינו כן, אלא התבה הזו מלאה וזרובים, (עג) אמר להן אני אתן לכם  
מכם של וזרובים, כיון שראו שכל מה שאומרים הוא מקבל עליו, אמרו אילו שיש  
בידו דבר מעולה, (עד) לא היינו עולים לו לכך והוא מקבל, באותה שעה אמרו לו,  
אין אתה זו מכאן, עד שתפתה את התבה, והוא אמר להם עלי ליתן כל מה שאתם  
מבקשים, ולא תפתחו את התבה, ואע"פ כן עמדו עליו ופתחו את התבה שלא בטובתו.  
(עה) ומצאו את שרה, כיון שראו אותה, אמרו (עו) כמות זה אין ראוי לשלוש עליה,  
(עז) מיד נשלו והביאו אותה אל פרעה, והכניסוה לפלמין שלו, כיון שראה אברהם  
שנמשלה, והביאו אותה אל פרעה, (עה) התחיל אברהם לבכות, (עט) אף היא אמרה  
רבונו של עולם אברהם בא עמך בהבטחה, מפני שאמרת לו ואברהם מברכך (בראשית י"ג),  
ולא הייתי יודעת כלום, אלא כיון שאמר לי שאמרת לו לך לך, האמנתי לדברך,  
ועכשיו נשארתי יחידה מאבי ומאמי ומבעלי, יבא רשע זה ויתעולל בי, עשה למען  
שמך הגדול, ולמען בטחוננו בדברך, אמר לה הקב"ה, חייך (פ) אין דבר רע נוגע בך,  
שנאמר לא יאונה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע (משלי י"ב), ופרעה וביתו (פא) אשר  
בהן דוגמא, דכתיב וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו על דבר שריו (בראשית י"ו).  
באותה שעה ירד מלאך מן השמים ושרביש בידו, (פב) בא פרעה לשלוף מנעלה היה  
מכתו בידו, בא ליגע בבגדיה היה מכה אותו, והיה המלאך נמלך בשרה על כל מכה  
ומכה, אם אמרה שילקה היה לוקה, (פג) שהיתה אומרת המתן לו עד ישוב נפשו  
היה המלאך ממתיק לו, שנאמר על דבר שרי, מהו על דבר שרי, שלא נאמר ע"י  
עסק, ולא על אודות, ולא בעבור, ולא בגלל, אלא על דבר שרי, שאם אמרה  
שילקה הוא לוקה, ואם לאו לא היה לוקה. (פד) א"ר יהודה הלוי ב"ר שלום

## הערות ותקונים

כי כרשינן דומה ק"ת אל פלג. ויש להעיר כי המאמר הזה שהבאתי פה מקבלת רבה מובא עוד הפעם שם  
בפרשה פ' פסוק י"ג נ"ב זה ראיתי חכמה וחסד שם בלמען וז"ל המדרש שם: אמר ר' שמואל בר אימי זה  
מתחבטין של רמאין ברמיותן כגון המערב מים ביין, בלכין בשמן [צ"ל גם בכאן גלגולא] מי מאיס בדבש  
חלב חמור בקפק, קימוס חמור, עלי נפנים בפלסין, וז"ל עלי נפנים [בפלסין, סקרא צמר, כרשנים]  
בפלסין. ובכ"י רומי ז' ובתנחומא הגדפס חסרים המלות "אמר להן פלסין". וכך כתיב שם: מה אהרן טוען  
בתיבה, אמר להן שערין, אמרו לו אינו אלא חסים, אמר להן פלסין מלך מכם של חסין, אמרו לו אינו  
אלא פלסין, אמר להן קחו מכם של פלסין. ובמדרש ב"ר פ"מ אות ה' מובא זה באופן אחר שאלו לו  
מסכסין (משי) מרגלין ומרגליות אהרן טוען, ט"ש: (עג) אמר להן אי אהרן לכם מכם של וזרובים, עד  
ואע"כ עמדו עליו ופתחו את התיבה השמיים בעל התנחומא הגדפס, וכן חסר כל זה גם בכ"י רומי ז',  
ושם הגי' כיון שדחקו עליו פתחו את התיבה וראו אותה חכמה וזרחת, ובכ"י שם כיון שפתחה התיבה כל  
ארץ מלרים מזיווה, ובלקח טוב מלמד שהצדיק לפניהם כשמש: (עד) לא היינו עולים לו לכך והוא מקבל.  
כ"ה גם בכ"י רומי, וגרס בפנים הכ"י "ל"א, לא היה מקבל מה שאנו עולין" ואולי היה רשום כן בלד  
הכ"י והמעתיק הציג כן בפנים: (עה) ומלאו את שרה. בכ"י רומי א' ומלאו לשרה יושבת בתוכה:  
(עו) כמות זו אין ראוי לשלוש עליה. בכ"י רומי אמרו אין כמות זו לשלוש עליה, (וגרס שם מבחוק  
והיבוא מן המעתיק שלי פנימה) "פי" אין ראוייה למלכות כ"א זאת ואין אחרת שולטת עליה, א"ל אין  
המלכה שולטת יפה כמות זאת" ובגרסא ובכ"י רומי ז' הגי' אמרו לו אין דרך זו להשתמש בה הדיוט  
(עז) מיד נשלו והביאו אותה עד לפלסין שלו. חסר בגרסא ובכ"י רומי ז': (עה) התחיל אברהם לבכות.  
בגרסא ובכ"י רומי ז' נוסף, והתחיל טובה ומתפלל לפני הקב"ה ואומר רב"ע" זה היה נטעונו שנטעתי בך ועכ"ו  
עשה למען רחמיך הרבים וחסדיך ואל תביישני מסברי": (עט) אף היא אמרה. בגרסא ובכ"י רומי ז'  
בשינויים קל: (פ) אין דבר רע נוגע בך. ובכ"י רומי ז', ובכ"י רומי א' אין דבר רע דניק בך.  
ובגרסא נוסף, ובגרסא: (פא) אעשה בכן דוגמא. בכ"י רומי ז' ובגרסא אעשה בכן דוגמא. ובכ"י רומי  
א' הגי' אבל פרעה וביתו ש"ש שנאמר וינגע ה' וגו'. ועיין ב"ר פמ"א אות ב' ריש לקיש בר קפרא אמר  
פרעה צראתן לקה, ועיין בוי"ר פט"ז סוף אות א' וירושלמי כחובות סוף פ"א, ובערוך ערך צראתן וזה  
כוונת התנחומא אעשה בכן דוגמא: (פב) בא פרעה לשלוף מנעלה היה מכהו בידו בא ליגע בבגדיה היה  
מכה אותו. כ"ה גם בכ"י רומי ז' ובגרסא, אולם בכ"י רומי א' הגי' ירד מלאך ושרביש בידו ומכה אותו  
והיה המלאך נמלך בשרה כו'. ועיין ב"ר פמ"א כל אותו הלילה היה המלאך עומד ומגלגל בידו כו':  
(פג) שהיתה אומרת המתן לו. בכ"י רומי א' ואם אמרה המתן לו קינעא עד שיסול לו נפש היה המלאך  
ממתין. ובכ"י רומי ז' ואם אמרת לו שימתין לו קינעא היה טועה: (פד) אמר ר' יהודה הלוי. כ"ה

(פה) לא הספיק הקב"ה לרשע לעסוק עם הצדקת. אמרו רבותינו (פו) בא לשלוף מנעלה, מיד באתה עליו צרעת, ואף איפרכין שלו לקו עמו, ואף השרים, ואף העבדים, ואף מסתור, (פו) ואף הכתלים לקו עמו, שנאמר וינגע ה' את פרעה ואת ביתו, למה על דבר שרי אשת אברם וגו' :

[פ] (פה) כתיב צדיק כתמר יפרח (תהלים נג יג). פתח ר' תנחומא למה נמשלו הצדיקים כתמר וארו, ולא באילן אחר, אתה מוצא (פט) כל האילנות אין אדם יכול לומר מרחוק זה אילן פלוני, למה שהן קצירין, אבל התמר והארו, על ידי שהן נבחרין בקומה, הן נראין מרחוק, כך הצדיקים הם נראין מרחוק: ד"א למה נמשלו הצדיקים, לתמר וארו, אלא אתה מוצא (צ) רוב האילנות אעפ"י שהן נקצצין, אם נוסלין נצר מהן ושותלין במקום אחר, ומיד הן עולים, אבל התמר והארו כיון שנקצצין, מי יוכל להעמיד אחריהן תחתיהן, אלא לשנים הרבה, ובזיוע גדול, כך אם אבר צדיק מן העולם, מי יוכל להעמיד אחר תחתיו, אלא אחר כמה שנים:

[י] (צא) מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס שהיה (צב) בן פילוס, והיה אביו

### הערות ותקונים

גם בכ" רומי, ובגדסם ובכ" רומי ב' חסר עד אפרכין: (פה) לא הספיק. בכ" רומי א' לא השלים: (פו) בא לשלוף מנעלה מיד באת עליו צרעת. עיין ב"ר פמ"א אות ב': (פו) ואף הכתלים. בגדסם נאמר רק ואף אפרכין והשרים וכל בני ביתו לקו עמו, ובג"ד פמ"א אות ב' איתא אמר ר' אחא אפילו קירות ביתו לקו, י"ס לחקן אפילו קירות ביתו לקו. ובג"ד פמ"א מוצא בגס רש"י יסן ומדרשו לרבות וכליו ועמודיו וכליו, והוא בתנחומא הגדסם ובכ" רומי ב' כי סיים שם ואת ביתו לרבות עבדים וכתלים ועמודים וכלים וכל דבר לקיים מה שנאמר לא יאונה לנדיק כל און. ואולי נוסף בן בג"ד יסן עה"ה ע"פ התנחומא: (פה) כתיב צדיק כתמר יפרח. כ"ה גם בכ" רומי א'. ובגדסם ובכ" רומי ב' הגי' „ועל אברהם נאמר צדיק כתמר יפרח כך פתח ר' תנחומא בר אבא למה נמשלו הצדיקים לתמר כו'. וזה הוסף בשאר ראה כי אין שייכות בקרא צדיק כתמר יפרח נאמן. אולם לדעתו דברי תורה עמים במקום אחד ועשירים במקום אחר. כמו שהראה בכ" רש פמ"א החל הדורס בהכחזב וינגע ה' את פרעה נעשים גדולים והביא דרשתו כתיב צדיק כתמר יפרח והביא דמויות מה התמרה ... כך הצדיקים. וסיים מה התמרה זו וארו מי שהוא עולה לראשון ואינו משמר את עצמו הוא נופל ומת כך כל מי שהוא בא להודונו לישראל סוף שהוא נופל את שלו מתחת ידיהם הדע לך שכן שהרי שרה על ידי שמסכה פרעה לילה אחת לקה הוא וביחו בצנענים ה"ל וינגע ה' את פרעה נעשים גדולים וגו' ע"כ. ומוצא בליקסם תהלים רמז תתמ"ה והמאמר הזה נמצא בהרצאת דברים במדרש במ"ר ריש פ"ג וגם שם נמצא תהלים הזה. וכן תראה גם במדרש שו"ס ממוזר ב"ב צדיק כתמר יפרח מה התמרה ט', כך תלמידי חכמים היו זהיר בנחלתן שלא תהיה שכל מי שאינו מהר מהם לוקה שנאמר וינגע ה' את פרעה נעשים. ובש"ס שם המאמר משובש ויס לחקן עפ"י ב"ר ובמ"ר, ואולי היה גם בתנחומא כל הדרגה היא: (פט) כל האילנות אין אדם יכול לומר מרחוק זה אילן פלוני. עיין במדרש במ"ר פ"ג מה תמרה וארו גדולים מכל האילנות, כך ישראל גדולים מכל האומות. ובגדסם הלשון משונה מאשר הוא בכ"י וכך איתא שם את מוצא כל האילנות אין אדם יכול לראות מרחוק למה לפי שהן קצרים אבל התמר והארו ע"י שהן נבחרין יותר מכל האילנות ונראין מרחוק בכל עומדין תחתיהן ומשאין עיניהן לקומתן לפיכך נמשלו הצדיקים לתמר ולארו שהקב"ה מנבאין בעולם: (צ) רוב האילנות אעפ"י שכן נקצצין אם נוסלין נצר מהם. במדרש במ"ר מה תמרה אם נקצצין אף לה חילופין כך הצדיקים אין להם חילופים בשעת שמתיים שנאמר והכחמה מאין תהלא, ואי זה מקום בינה. וזה לקח הלשון הירושלמי אוריות כד דמך ר' סימון בר זבד עלא ר' הילי ואפסר עליו כי י"ס לכסף מוצא וגו' ברזל מעשר יוקח וגו' אילו אם אבדו י"ס להם חליפין אבל תלמיד חכם שמת מי מביא לנו כיוצא בו והכחמה מאין תהלא וגו', ומגלה מעיני כל חי וגו'. ובתנחומא הגדסם ובכ" רומי ב' גם פה הלשון שנתנה קצת: (צא) מעשה בר' אליעזר בן הורקנוס. וכ"ה גם בכ" רומי א', וזה איתא בגדסם ובכ" רומי ב'. ולעיל הערה ס"ה הירושלמי כי בתנחומא דפוס קאטשטאטניאל דפוסם ווייניאל משנת ה'א"ס ש"ה המאמרים מפ' לך מסדרים כמו לפנינו בכ"י, רק בדפוס התאבונה ה"א המדפיס את המאמרים אות ה' המוחלל מה כתיב למעלה מן הענין ויאמר ה' אל אברהם יתברך שמו וכו' לפני המאמרים מאות ו' ואות ו'. אולם בתנחומא דפוס ווייניאל המאמר מאות ה' הוא נדסם אחר המאמר מאות ו', ובתנחומא הגדסם בכל הדפוסים נמצא אחר זה (אות ה') מאמר אחד המתחיל ילמדנו רבינו בכוזב כל נכסיו לעבדו מהו שיצא לחירות. וכל המאמר ההוא עד סופו (היינו סוף אות ה') למה דורות נולד עמלק) איתא בכ"י לפנינו לא בכ"י אקספארד ולא בכ"י רומי א', ומצא בכ"י רומי ב' (כי הוא שזה עס הגדסם) ואולי לקוחים דבריו מן הילמדנו מהאבד. ובגנין הסופר מר' אליעזר בן הורקנוס עיין פדר"א פ"א ב"ר ריש פמ"ר פ"א ואר"י פ"א ודברי הב"ר מוצא בליקסם רמז ע"ב ותמלא הסופר באופנים שונים, ועיין בבית עקד האגדות להחכם השלם מוהר"ר חיים מאיר הורוויץ שהדפיס שמה נוסחאות שונות מהמעשה, ונוסחא ה' ע"פ כ"י שלי ששלחתי אליו: (צב) בן פילוס. בכ"י רומי ב' פליס, ופי' בן פלסין

(צג) זקוק למלכות, (צד) ולעסקי האיסטמוסיון, לימים הלך אביו של ר' אליעזר למקום אחר, כיון שהרגיש שהן באין, (צה) אמר לבניו נעמוד ונברח מפניהם, מיד קרא לעבדיו ולשמשיו, אמר הביאו לי הבהמה והגמלים, ומענו הכלים על הבהמה, וברחו הורקנום ובניו, ור' אליעזר לא הלך עם אביו, אלא ברח לירושלים, ולא נמל בידו לא כבר (צו) ולא מנה ולא כלום, אלא נכנס לירושלים כמו עני, (צז) וראה רבן יוחנן בן זכאי (צה) יושב ומלמד תורה, והתלמידים יושבים לפניו בפרק, משגמרו הפרק, אמר להם הגדה, (צט) ואחר כך אומר משנה, נכנס וישב אצל רבן יוחנן בן זכאי, עשה לפניו (ק) שתים ושלוש שבתות, ובא לדבר כנגד התלמידים, והיו מריחין ריח פיו סרוח, (קא) והיו מטמינים ולא היו אומרים, (קב) שוב בא לדבר והיו מטמינים ולא היו אומרים, שוב בא לדבר והיו מטמינים ולא היו אומרים, ידע רבן יוחנן בן זכאי שאין ריח פיו מדבר רע שיש בתוך פיו, אלא מן הדעב (קג) שלא היה אוכל כלום, אמר להן רבן יוחנן בן זכאי לתלמידים בחייכון שתבדקו את הדבר ותדעו מה עיסקו של תלמיד זה, (קד) אם רעב הוא, ומה אוכל, והיו מוחזיקין בכל ירושלים, ושואלין לפונדקי, יש כאן חבר אכסנאי, (קה) אמרו להן לאו, באו אצל אשה אחת, אמרו לה יש כאן חבר אכסנאי, אמרה להן הן, (קר) יש לו כלום בכאן, אמרה להן יש לו שק אחד, אמרו לה הראינו אותו, מיד הביאה אותו לפניהן, פתחו אותו (קז) ומצאו בו עפר, שהיה נותן ראשו לתוכו, (קח) ומוציץ כנבל יין, הלכו ואמרו לרבנן יוחנן בן זכאי והיה תמה על הדבר, וראה צדק שביד ר' אליעזר שלא תבע מיד אדם לומר תן לי כלום, באותה שעה (קט) קבע לו מעות הרבה, כדי שיהא אוכל מאכלים טובים, כמו שהיה למוד (ק) בבית אביו, שהיה אוכל ישותה יפה, עד שנתרפא ריח פיו, עשה לפני רבן יוחנן בן זכאי שנה ושתיים ושלוש שנים, (קיא) עד שחור אביו של ר' אליעזר למקומו, כיון שבא למקומו, ועמד שם חדש ושני חדשים ולא בא ר' אליעזר בנו היה רע לו לומר שהנחתיו והלך לו לירושלים, (קיב) (והיה בתו של ר' אליעזר אומרת לו לאביה) [והיו אחיו של ר' אליעזר אומרים לאביהם], ראה אליעזר בנך מה עשה, הניחך והלך לו לירושלים אוכל פטומות, ואתה מלמדת מביית (קיג) והלכת אחריו, (קיד) אילו היה דבר רע, (קטו) לא היה קופץ לימולי ירושה, וכמה בינינו ובין בנך, אנחנו נתננו נפשינו עליך ולא הנחנוך, והוא בא לראות בצרתך, ועכשיו אם שמע שאירע לך דבר, הוא עתיד לבא אלינו ולחלוק עמנו, באותה שעה אמר להם בכך ובכך אינו

### הערות ותקונים

ר"ל בן הארמון : (צג) זקוק למלכות. בכ"י רומי זקוק לעסקי מלכות, ואולי צ"ל לעסקי מלכות : (צד) ולעסקי האיסטמוסיון, בכ"י רומי ולעסקי האר סטיוסיון, ויש לתקן שצ"ל לעסקי האיסטמוסיון או האיסטמוסיון, כי צ"ל צדצדצדצד פ"י שר צבא, וכן צדצדצדצד פ"י ג"ר שר צבא, ומורגל הרבה במדרשים, עיי' בערך השלם בערכם : (צה) אמר לבניו נעמוד ונברח מפניהם. בכ"י רומי אמר לבניו מה אחס יושבים נעמוד ונברח מפני אלן : (צו) ולא מנה. בכ"י רומי ולא מעה : (צז) וראה רבן יוחנן בן זכאי. בכ"י רומי כיון שנכנס ראה לרבן יוחנן בן זכאי : (צח) יושב ומלמד תורה. בכ"י רומי יושב ומלמד תורה נדרים : (צט) ואחר כך אומר משנה. בכ"י רומי ואחר כך היה אומר לכן משנה : (ק) שתים ושלוש שבתות. בכ"י רומי שתים ושלוש שעות : (קא) והיו מטמינים. בכ"י רומי והיו מטמינים : (קב) שוב בא לדבר והיו מטמינים ולא היו אומרים. זה חסר בכ"י רומי : (קג) שלא היה אוכל כלום. בכ"י רומי שלא היה עותן לתוך פיו כלום : (קד) אם רעב הוא ומה אוכל. בכ"י רומי אם רעב הוא ואם אוכל : (קה) אמרו להן לאו. בכ"י רומי טוסף והן הולכין לשוק אחר ושואלין יש כאן חבר אכסנאי אמרו להן לאו, עד שבאו אלל אשה אחת : (קר) יש לו כלום בכאן. בכ"י רומי אמרו לה יש לו כלום : (קז) ומצאו בו עפר. בכ"י רומי ומצאו אותו מלא עפר מן הארץ : (קח) ומוציץ כנבל יין, בכ"י רומי טוסף ועומד עליהן עד שהסריח פיו : (קט) קבע לו מעות הרבה. בכ"י רומי קבע לו משהה רבה (קי) בבית אביו. בכ"י רומי אלל אביו : (קיא) עד שחור אביו. בכ"י רומי ואחר כך חזר אביו (קיב) והיה בתו של ר' אליעזר אומרת לו לאביה. הכרתי ותקנתי שצ"ל והיו אחיו של ר' אליעזר אומרים לאביהם, כמו שהוא לנטון בכ"י רומי : (קיג) והלכת אחריו. בכ"י רומי והלכת לאכסנאי : (קיד) ולא היו דבר רע. בכ"י רומי אלן היה שום חזלה מדבר רע. ולזה המאמר כוון רש"י פ"י המיוחס לו ב"ר פמ"י שאליו קצרו עליו ואמרו לו ראינו אלעזר בנך שהיית לנת יקנותן שאליו משמשן היום ולמחר לאחר פטירה יחלוק עמנו ננכסך : (קטו) לא היה קופץ לימולי ירושה. בכ"י רומי לא היה קופץ ונא לירש אוקף קראו

## מדרש      לך לך      תנחומא      לה

יורש ממני כלום, אמרו לו משאתה מת אתה מרחקו, אמר להם (קמו) קראו לי לפנקס, אמרו לו (קיו) אין מועיל כלום, יש בירושלים נשיא אחד ושמו רבן יוחנן בן זכאי (קיה) [סיעוני] [ומסייע אותו], ומשאתה מת (קיט) בודאי הוא בא, והוא אומר מי יאמר שירחקו אביו, ואנו מרציאין הכתב, והוא אומר (קכ) פלסמין הוא (פי' מווייף הוא), אתם עשיתם אותו, ואין אני מאמינו, עד שנבוא לבית דין, אמר להם הואיל שאמרתם כך לפני, רבן יוחנן בן זכאי הוא מתהלל בו, אני מרחקו, באותה שעה (קכא) הרכיבוהו בניו בספרנה (פי' בעגלה) ונכנס לירושלים בערב שבת, אמר איני מרחקו (קכב) אלא [בשבת] בבית המדרש, אימתי בשעה שיתכנסו כל הקהל, נכנס לישב בבית המדרש, (קכג) ונכנסו כל ישראל בלמודן, לשמוע הדרשה שהיה ר' אליעזר דורש ברבים על הכסא, והחזן עומד לפניו, ראה אותו אביו מעומף במליתו (קכד) ותפלין בראשו, (קכה) מיד ראה, שהיה סבור לתרבות רעה יצא, כיון שראה אותו יושב על כסאו ודורש (קכו) עמד לו הורקנוס על הספסל, ואמר לפני בני ירושלים, לא עליתי לירושלים אלא לנדותך אליעזר בני, ואף לרחקך מירושה, עכשיו (קכז) הריני נותן לך שני חלקים יותר מאחך, באיוו ענין היה ר' אליעזר דורש באותה שעה, אמרו רבותינו בזה הענין ויהי בימי אמרפל, (קכח) פתח ר' אליעזר בן הורקנוס וז"ה הרבם תבא בלבם, כל ארזו הענין שיש בראש הפרשה :

[יא] (קכט) ד"א ויהי בימי אמרפל. וז"ה כך צרינו נגנה (הגלים מד יו), כך בתורתך, (קל) [אמר ר' יצחק] כך בנימטריא ב' שנים, כ' עשרים, הרי עשרים ושנים, (קלא) בעשרים ושתים אותיות שבתורה, (ובשמך תרים קרננו) [בשמך נבוס קמינו] (ס), אמר אברהם לפני הקב"ה רבונו של עולם איילולי ששיתפתה כבודך עמי דעורתני, מה אדם אחד יכול לעשות כנגד תשעה מלכים וחילותיהן, אלא על ידי שעזרתני נפלו בידי, מה כתיב ויחלק עליהם לילה (נאש"י יד סו), (קלב) רבנן אמרין הלילה נחלק מאליו, (אמר) ר' בנימין בן יפת בשם ר' יוחנן [אמר] הקב"ה שהוא יודע

### העדות ותקונים

(קמז) קראו לי לפנקס. זכ"ר רומי סיס ואני מרחקו. והיה פה הכוונה לנאמר, ואולי ז"ל לנצל הפנקס או לנאמר הפנקס: (קיו) אין מועיל כלום. זכ"ר רומי אין בידך כלום: (קיה) סיעוני. תקתי עפי" כ"ר רומי ומסייע אותו: (קיט) בודאי הוא בא. זכ"ר רומי הוא עתיד לבוא עליו דין: (קכ) פלסמין הוא, פי' מווייף הוא, ספי' הוא הוספה מהמעתיק, וליחא זכ"ר רומי, והמלה יוית *αλαστο* וכן נלשון רומית *falsatio* פי' דבר שקר ומוזייף: (קכא) הרכיבוהו בניו בספרנה פי' בעגלה. זכ"ר רומי נשטרה. והפי' בעגלה הוא כוספה מהמעתיק וליחא זכ"ר רומי, ונכון נשטרה, והמלה היא רומית *basterna* פי' אפריון: (קכב) אלא בשבת. כן תקתי עפי" כ"ר רומי: (קכג) ונכנסו כל ישראל בלמודן. זכ"ר רומי ונכנסו כל ישראל שצירושלים ללמודן, פי' כרגילותם: (קכד) ותפלין בראשו. ט"ס כי שבת לאו זמן תפלין. ועיין סנהדרין דף ס"ח ע"א: (קכה) מיד ראה. ז"ל כמו שהוא לנכון זכ"ר רומי מיד נענת: (קכו) עמד לו הורקנוס על הספסל. זכ"ר רומי עמד לו הורקנוס על רגליו על הספסל: (קכז) הריני נותן לך. זכ"ר רומי מוקף לך: (קכח) פתח ר' אליעזר בן הורקנוס וז"ה הרבם תבא בלבם כל ארזו הענין שיש בראש הפרשה. ובזכ"ר רומי א' וכן היה ר' אליעזר דורש חרסם תבא בלבם וכל הענין כמו שכתוב בראש הפרשה. פה קצר המספר או המעתיק והיה כחזו פה כל הדרשה על חרסם תבא בלבם. ונעצור זה הביא המעשה בלאן על שם סופו. ועיין זכ"ר ריש פמ"ג מוצא ג"כ המעשה מר' אליעזר בן הורקנוס רק באופן אחר, והסיס ומלאו יושב דורש הפסוק הזה חרס רשעים כו' ע"ס: (קכט) ל"א ויהי בימי אמרפל וז"ה כך צרינו נגנה. מכאן מוצא נגדפס אות ס', ומלא גס זכ"ר רומי ז', עיין לעיל הערה ז"ל: (קל) אמר ר' יצחק. כן הוספתי כמו שהוא זכ"ר רומי א' וזכ"ר רומי ז' ונגדפס. וכן חמאל בפסיקתא פסקא ביום השמיני עלתה אמר ר' יצחק כך נעשרים ושתים אותיות שכתבת לנו בתורתך ז' תרי כ' עשרים. ובמדרש שו"ס מומור ז' נעשות בשם ר' יוחנן, כי היה כחזו לפני המעתיק בר"ת אמר ר"י ושם שהכוונה אמר ר' יוחנן וז"ל אמר ר' יצחק, וכ"ה לנכון בשו"ס מומור כ"ה: (קלא) נעשרים ושתים אותיות שכתובה, נגדפס זכ"ר רומי ז' אלו כ"ז אותיות שבהם נהנה החוריה: (קלב) רבנן אמרי הלילה נחלק מאליו ר' בנימין בר יפת בשם ר' יוחנן אמר הקב"ה וכו' הוא חלקו. וכ"ה זכ"ר רומי א'. והמלאמר הזה נשנה בפסיקתא פסקא ויהי בחצי הלילה (דף ס"ג ע"ב), וכן ברבתי פי"ז ושם הופכים סדר המלאמרים, וכן וליחא שם ר' בנימין בר יפת בשם ר' יוחנן אמר הלילה נחלק מאליו [ורבנן אמרי] יוראו חלקו. וכן נשנה זכ"ר פמ"ג אות ג' וגם שם הג' כמו בפסיקתא ויחלק עליהם לילה ר' בנימין בר יפת משם ר' יוחנן [ז"ל ר' יוחנן] הלילה נחלק מאליו

עתותיו ורגעיו הוא חלקו, (קלג) אמר לו הקב"ה אתה עשית עמי מאמש עד חצי הלילה, והרנת בשונאי, חייך אני עושה עם בניך מחצות עד הבקר והורג בשונאיהם, שנאמר ויהי בחצי הלילה (שמות יב כט), לכן נאמר ויהי בימי אמרפל:

[יב] (קלד) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי סימן מסר הקב"ה לאברהם שכל מה שאירע לו אירע לבניו, (קלה) אברהם נבחר מכל בית אביו, (קלז) אף ישראל נבחרו משבעים לשון, נאמר לאברהם לך לך, ונאמר לישראל ואמר אעלה אתכם וגו' (שמות ג י), נאמר לאברהם ואברכה מברכך (בראשית יב ג), ואף לישראל יברכך ה' וישמרך (נמדנר ו כד), נאמר לאברהם [ואעשך לגו גדול ואברכך] ואגדלה שבך (בראשית יב ז) ואף בישראל ומי גוי גדול וגו' (דברים ד ח), אברהם נקרא יחיד שנאמר (כי) אחד היה אברהם (יחזקאל לג כד) ואף ישראל ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ (דברים יא כה), (קלז) מה אברהם כיון שבא לארץ היה רעב בארץ, אף ישראל כיון שישבו בארץ ישראל היה רעב, שנאמר והרעב כבד בארץ (בראשית מג ה), מה אברהם על ידי רעב ירד למצרים, (קלה) [שנאמר ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה (שם יב י)], אף ישראל, שנאמר וירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר (שם מג ג), מה אברהם כיון שירד למצרים (קלש) נתגרו בו המצרים

### הערות ותקונים

מאליו ורגעיו אמרי יוצרו חלקו. ואולי יש לתקן כן בתנחומא ר' בנימין בר יפת בשם ר' יוחנן אמר הלילה נחלק מאליו ורגעיו אמרי הקב"ה חלקו. ובתנחומא כ"י לפנינו הקב"ה שהוא יודע עתותיו ורגעיו הוא חלקו, המלות "שהוא יודע עתותיו ורגעיו" נוספו ע"פ מאמר שלפניו בפסיקתא שם ח"י ר' שמעון בן יוחי אומר כו. או ע"פ המכילתא ב"פ פ"ג ר' יהודה בן בתירה אומר היודע עתותיו ועתותיו הוא חלקו, ובתנחומא הגדפס (אות ט) ובכ"י רומי ב' רבותיו אמרו הלילה נחלק מאליו, רבי בנימין אמר (חסר) "בר יפת בשם ר' יוחנן" הקב"ה שהוא יודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוס השערה הוא חלקו. והוא לשון הפסיקתא רבתי שם במאמר של ר' שמעון בן יוחאי אבל הקב"ה יודע עתותיו ורגעיו וזמניו של לילה לפיכך הוא נכנס בו כחוס השערה: (קלג) אמר לו הקב"ה אתה עשית עמי מאמש עד חצי הלילה והרנת בשונאי חייך אני עושה עם בניך מחצות עד הבקר. ובתנחומא הגדפס ובכ"י רומי ב' אמר לו הקב"ה לאברהם אחד עשית הרב בשונאי (ובכ"י רומי ב' אתה הרנת בשונאי) מחלי הלילה עד הבקר [חייך] אני נבכודי וירדו והורג שונאי בניך מחלי הלילה עד הבקר, כ"ה בכ"י רומי ב' ובמדה זו אני פורע להם הס"ה ויהי בחצי הלילה וגו'. וזה מובא בפסיקתא שם בשם ר' תנחומא, ואולי זאת כוונת הפסיקתא שהביא "ח"ר תנחומא" אל התנחומא שלפנינו. וח"ל הפסיקתא: ח"ר תנחומא אביבס יא עמי בחלות, ואני יואל עם בניו בחלות, אמר הקב"ה אביבס יא עמי מאמש עד חלות, ואני יואל עם בניו מחלות עד הבקר, והוא המאמר שלפנינו. ובכ"י נמצא ג"כ הסיוס הזה רק בקצת שינויים אחר המאמר ורגעיו אמרי יוצרו חלקו הביא שם: אמר הקב"ה אביבס פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה, ואח"כ מובא ח"ר אמר ר' תנחומא חית דמפקין לישנא אחרינא אמר הקב"ה אביבס יא בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה שגאמר כה אמר ה' בחלות הלילה אני יואל. וכל משכיל יראה כי זה כבר אמור למעלה, אמר הקב"ה אביבס פעל עמי כו'. גם מה כוונת רבי תנחומא חית דמפקין לישנא אחרינא, המ"כ כתב יש שמואלו אותו בלשון אחר, וזה דחוק. ועל מה מוסיף דבריו שהוליו בלשון אחר. גם המאמר הזה נמצא בפסיקתא ושם ליתא המלות חית דמפקין לישנא אחרינא". רק ברור אלני שזה היה כתוב בחזק, חית דמפקין לישנא אחרינא" והוא פניהם. וכוונתו יש שמואל חת זה ומעיל חת זה, ר"ל שכן ז"ל אמר ר' תנחומא אביבס פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה, אמר הקב"ה אביבס יא בחצי הלילה, אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה, ומתאים לנכון עם לשון הפסיקתא: (קלד) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי. בגדפס השמיים המלות "בשם ר' לוי" וממלא לנכון גם בכ"י רומי ב' השוה אל הגדפס. ועיין ב"ר פ"מ אות ו', ובילקום רמז ס"ט מובא מאמר הדומה קצת לזה, את מואל כל מה שכתוב באברהם כתיב בבניו וסופר ומונה שם מה שכתוב באברהם וכן כתוב בן ישראל: (קלה) אברהם נבחר מכל בית אביו. בגדפס ובכ"י רומי ב' נוסף שגאמר אתה הוא ה' האלילים אשר נחרת באברהם והואלוחם מאור קשדים ושמת שמו אברהם (נחמיה טז): (קלז) אף ישראל נבחרו משבעים לשון. בגדפס ובחר בבניו ומכשעים אומות שגאמר כי עם קדוש אתה לה' אלטיך (ובד) [בד] יחר ה' (אלטיך) להיות לו לעם סגולה מכל העמים אשר על פני האדמה (דברים יד), [ל' דברים ז' ו'], כי בדברים י"ד ב' נאמר בחר ה' להיות, ובכ"י רומי ב' מובא שגאמר וכן בחר ה' להיות וזמן להכתוב דברים י"ד ב': (קלז) מה אברהם כיון שבא לארץ היה רעב בארץ אף ישראל כו'. בגדפס לאברהם נאמר ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה (שם יב י) כי כד הרעב בארץ (בראשית יב י) ולבניו כיון ששבו למצרים והרעב היה בארץ [ל' והרעב כבד בארץ (בראשית מג ה)] ומובא לנכון בכ"י רומי ב': (קלח) שנאמר ויהי רעב. הספתי כמו שהוא בכ"י רומי: (קלש) נתגרו בו המצרים. בכ"י רומי א' גם בגדפס ה"י נדונו לו שנאמר ויהי טאא אברהם מצרימה ויראו המצרים את האלילים כי יפה היה

אף ישראל, שנאמר הבה נתחכמה וגו' (שמות א ט'), מה אברהם נודדו לו ארבעה מלכים, אף ישראל (קנ) עתידין האומות לעשות המוניה עליהם, שנאמר יתיצבו מלכי ארץ (תהלים נ ג), (קמא) מה אברהם יצא הקב"ה ונלחם לפניו והרג שונאיו, (קמב) אף הקב"ה נלחם לישראל, לעתיד לבא הקב"ה יוצא ונלחם מלחמותיהם, שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (מגילת יר ג) :

[יג] אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברהם (בראשית טו א). (קמג) ילמדנו רבינו העולה על מה היתה באה, (קמד) ר' ישמעאל אומר על מצות תעשה ועל מצות לא תעשה, (קמה) ר' שמעון בן יוחאי אומר על הרהור הלב, שנאמר ויהי כי הקיפו ימי המשתה וישלח איוב ויקדשם וגו' (איוב א ט). אתה מוצא אברהם היה מהרהר אחר מרת דין, מה היה אומר, אמר ר' לוי כמדומה לי שקיבלתי שכרי בעולם הזה, שעורני הקב"ה במלכים, (קמו) והוצילני מכבשן האש, א"ל הקב"ה כיון שהרהרת אחרי, עולה אתה צריך להביא, שנאמר קח נא את בנך וגו' (בראשית כב ג), (קמז) אמר ר' יצחק כך היה אומר לבי הוגה מרה ולענה, שמא אלו שהרגתי היה בהם צדיקים, א"ל הקב"ה מזה אל תירא, קוצים היו, ואין לך עליהם עון אלא שכר, שנאמר אל תירא אברהם אנכי מנן לך (אף) שכרך הרבה מאד (שם טו ב) :

[יד] ד"א אחר הדברים האלה, (קמח) וז"ה יצפון לישרים תשיה (משלי ז ז), (קמט) [מהו יצפון לישרים תשיה], אלא עד שלא נברא העולם, (קנ) צפן הקב"ה את התורה לאברהם, שנאמר עקב שמע אברהם בקולי (בראשית טו ט), מלמד ששמר אברהם (קנא) כל המצות וכל התורות. (קנב) אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן

### ה ע ר ו ת ו ת ק ו נ י מ

מאד (בראשית יב יד). ולדעתו יותר נכון להגיה שנאמר וברנו אותי ואותך יחיו אף לבני כל הבן הילד היאורה השליטו וכל הבת תחיון, וכ"כ רומי זכ"ר שם. וכ"כ רומי ז' חסר זה מן מה אברהם עד מה אברהם מדונו לו ר' מלכים שהם המעתיק מן מה אברהם עד מה אברהם: (קמ) עתידין האומות לעשות המוניה עליהם. כ"כ רומי עתידין אומות העולם לעשות המוניה. והוראת מלת המוניה בל"ז *monia* פי' דעת והסכמה אחת (מייניקייס). ובגדפס ובכ"י רומי ז' ליחא זה, ושם בגי' כך: אף ישראל עתידין לא לעשות והתרגם עליהן (ובגדפס עתידין כל המלכים) שנאמר למה רגשו נויס: (קמא) מה אברהם יאל הקב"ה ונלחם לפניו והרג שונאיו. כ"כ רומי מה אברהם יאל הקב"ה ונלחם כנגד שונאיו והרגן, ובגדפס סיים שנאמר מי העיר ממורח לך יקראו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרצו כקש נדף קשתו (ישעיה מא ז). ובכ"י רומי ז' מה אברהם יאל ונלחם כנגד שונאיו שהיה זורק עפר ועשה חלים שנאמר יתן כעפר חרצו וגו' והביט מי העיר ממורח. וטוסחת התנחומא בגדפס יותר נכונה כי הוא כפוק אחד: (קמב) אף הקב"ה נלחם לישראל כ'. כ"כ רומי ח' בגי' אף הקב"ה לעתיד לבוא יוצא ועושה מלחמתן. ובגדפס ובכ"י רומי ז' בגי' אף כך עתיד הקב"ה לעשות לבניו: (קמג) ילמדנו רבינו. מוצא כל בגדפס אות י' ישמעאל אומר. בגדפס ובכ"י רומי ז' כך שנה ר' ישמעאל, וזה לא נמצא בחסמה, רק בגמרא יומא דף ל"ז פ"א איתא ר' עקיבא אומר אין עולה בזה אלא על עשה ועל לא תעשה שניתק לעשה, ועיין ברש"י שם. והוא מתוספתא מנחות פ"י: (קמה) ר' שמעון בן יוחאי. כן הקניתי כמו שהוא בכ"י רומי ח' וכ"י רומי ז' ובגדפס, והרבה פעמים מוצא ר' שמעון סתם והכוונה על ר' שמעון בן יוחאי, עיין בספר בן יוחאי מה שהתעורר בזה. וכן נראה בוי"ר פ"ו אות ג' אמר ר' שמעון בן יוחאי לעולם אין העולה בזה אלא על הכורח הלכ, ומובא בילקוט איוב רמז תתל"ב בשם וי"ר, ועיין תנחומא בגדפס לו סוף אות י"ג העולה לא היתה בזה אלא על תפלתו ולא על גזל אלא על הכורח הלכ היא בזה, וכן מי שהיה מהרהר בלבו דבר היה מביא העולה לשום דברים העולים על הלכ, ודבריו טובים מן המדרש וי"ר בהלכות דברים: (קמו) והוצילני מכבשן האש. בגדפס ובכ"י רומי ז' סיים ושוב אין לי שכר בעולם: (קמז) אמר ר' יצחק כך היה אומר לבי הוגה מרה ולענה. כ"כ רומי ח' כך היה לבי הוגה ולענה ומרה אמר שמא אלו שהרגתי ועו' ב"ר פת"ד אות ג' ר' לוי אמר כו' וכן בגדפס ובכ"י רומי ז' היה בלבו הוגה ולענה ומרה אמר שמא להאלו שהרגתי כו': (קמח) ד"א וז"ה יצפון לישרים תשיה. מוצא גם בגדפס אות יאל ובכ"י רומי ז', וכן בגדפס בראשית פ"ג, ט"ז. והתחלת המאמר מוצא בילקוט משלי רמז תתקל"ב ד"ה יצפון לישרים בשם התנחומא, ומן לגזור אחרות משפט הוא ממדרש משלי וחסר ה'יון: (קמט) מהו יצפון, והספתי כמו שהוא בכ"י רומי ח' ובגדפס וגם בכ"י רומי ז': (קנ) נפן הקב"ה את התורה לאברהם. כ"כ רומי ח' נפן הקב"ה את התורה עד שעמד אברהם ושמרה. ובגדפס ובכ"י רומי ז' עד שגא אברהם וקיימה, ובגדפס בראשית עד שיבא אברהם ויסול אותה: (קנא) כל המצות וכל התורות, וכ"כ בגי' ז', ובכ"י רומי ח' כל התורות וכל המצות, וז"ל כמו שהוא לפנינו, ובקרא כתיב מלכותי קהתי ותורותי: (קנב) אמר ר' שמואל בר נחמני אמר

(קננ) אף עירובי תבשילין קיים אברהם אבינו, שנאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי, לכך אמר שלמה יצפון לישרים תושיה [מגן להולכי תם] (משלי יז), אמר הקב"ה לאברהם אתה עסקת בתורת הייך שאני מגן לך, שנאמר אל תירא אברהם [אנכי מגן לך], כשם כשאדם אוהו את המגן, אפילו הציג ואבנים נזוקים עליו אינו חושש, (קנה) [כך אני עושה לך], שנאמר אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד, לא לך לבד, אלא אף לבניך, אם יהו עסוקים בתורת, כשם שעסקת אתה, (קנו) שנאמר [כל] אמרת אלוה צרופה מגן הוא (לכל החוסים) בו (ס' ל), לכך נאמר יצפון לישרים תושיה [מגן להולכי תם]:

[טו] אחר הדברים האלה, (קנו) זש"ה רשע עושה פעולת שקר (ס' יא' יח), זה נבחר הרשע, שהיה עושה צלמים ומטעה את בני אדם, שנמשלה ע"ז בשקר, שנאמר כי שקר נסכר ולא רוח בם (יחזקאל יז), וזורע צדקה שכר אמת (משלי טז). זה אברהם אבינו שזרע צדקה, (קנה) והיה מאכל העוברים והשבים, שנאמר וישע אשל בבאר שבע (בראשית כ"א), א"ל הקב"ה חייך שכר אמת יש לך, שנאמר אל תירא אברהם [וגו' שכרך הרבה מאד]:

[מז] (קנט) מה כתיב למעלה מן הענין, וישמע אברהם כי נשבה אחיו (בראשית י"ד), וכי אחיו של לוט היה, אלא ראה ענותנותו של אברהם אבינו, אחר כל המריבה שעשו עמו, (קס) [שנאמר ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם ובין רועי מקנה לוט (ס' י"ז)], לא זכר אברהם אבינו את המריבה, אלא קראו אחיו, שנאמר כי אנשים אחים

### הערות ותקונים

ר' יוחנן. נדפסם ובכ"י רומי ב' חסדים המולה, "אמר ר' יוחנן", זה מוצא בתנחומא לעיל ריש לך, וע"ש בהערה ז'. ובנדפסם ובכ"י רומי ב' נמצא הוספה לפני המאמר הזה, "אמר ר' לוי בשם ר' שמואל בר נחמן חשע מאות ושמונים דור קפל הקב"ה בשביל ליתן המילה לאברהם שנאמר וזכר לעולם בריתו דבר' לוא לאף דור (תהלים קה), והרי לא נתנה אלא לעשרים דור, מהלך ועד נח עשרה, מנח ועד אברהם עשרה, הרי עשרים ונתנה לאברהם. ור' יוחנן בשם ר' יוסי הגלילי אומר תתקע"ד דור קפל הקב"ה בשביל ליתן תורה לדור המדבר על שהיו ישרים, שנאמר יצפון לישרים תושיה, ע"כ. וזה הוסיף כהן ולקוח מתנחומא יתרו אות ס', כי שם עיקר מקום המאמר, ושם הגי' ר' יוחנן בשם ר' יוסי הגלילי. והמאמר נובע מן מדרש ב"ר פל"ח אות ד', ובמדרש שם הגי' ר' הונא בשם ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. והכוונה שאמר תתקע"ד דורות, כי עשרה דורות מהלך ועד נח ועשרה דורות מנח ועד אברהם, ושם דורות מאברהם ועד משה, הרי כ"ו, הרי חסדים עד אלף עוד תתקע"ד דורות. ובמדרש שו"ס מזמור ק"ה הלשון משובש, ויש לתקן ע"פ ב"ר, ועיין גם בקה"ר פ"א פסוק פ"ז. ועיין תגינה דף י"ד רע"א ובדפ"י ס: (קננ) אף ערובי תבשילין קיים אברהם אבינו. עיין לעיל הערה ח'. (קנה) כשם כשאדם אוהו את המגן. וכן באגדת בראשית, ובנדפסם ובכ"י רומי ב' בסמות כשם שהמגן אוהו את החרב: (קנה) כך אני עושה לך. הוספתי ע"פ כ"י רומי א', ובנדפסם ובכ"י רומי ב' הגי' כך אני מגן לך: (קנו) שנאמר כל אמרת אלוה נרופה מגן הוא לכל החוסים בו. תתקע"ד לחוסים בו כמו שהוא בקה"ר משלי ל' ה'. ובנדפסם ובכ"י רומי ב' מוצא הכתוב אמרת ה' נרופה מגן הוא לכל החוסים בו (ש"ס כ"ב ל"א), ותהלים י"ח (קננ) וזש"ה רשע עושה פעולת שקר. מוצא בנדפסם אות י"ב ובאגדת בראשית פ"ט, וכן נשתה במדרש ב"ר פח"ד אות ב' בלופק וסגנון אחר, וכן איתא שם: ר' אבין בשם ר' הנינא פתח רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיו פעולותיו על שקר, וזורע נדקדק זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות נדקדק ומשפט (בראשית י"ט), שכר אמת, אל תירא אברהם וגו' שכרך הרבה מאד. ומוצא בילקוט רמז ע"ז וילקוט משלי רמז תתקמ"ז: (קנה) והיה מאכל העוברים והשבים שנאמר וישע אשל. אחר זה נמצא בנדפסם שם (אות י"ב) ובכ"י רומי ב' הוספה עד סוף אות י"ב לאחר שהיה מאכלין ומשקין היו מברכין אותו ואמר להם לי אתם מברכין ברכו לבעל הבית כו'. ומצא קצת מזה במדרש ז"ר פמ"ג אות ז' היה מקבל את העוברים וסבים, ומשהיו אוכלין ושותין היה אומר להן ברכו כו'. ועיין גם בנמרוד כושה דף י' ע"ב, אבל בתנחומא שם הוא בהוספת דברים, גם הוסיף מאמר שני (וכן הוא גם בכ"י רומי ב'), אשר שסיים ואת הנפש אשר עשו בחרן הביא אמר ר' אלכסנדר לאלמלא נחנכו כל הבריות לעשות יחוש אחד אין יכולין לעשות כו'. וזה לקח מן ספרי ואתחנן ס' ל"ב וב"ר פל"ח אות י"ד וריש פפ"ד, ושם הוא בשם ר' אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא, ואולי בעל התנחומא הציג ר' אלכסנדר עפ"י מאמרו ז"ל סנהדרין דף ל"ט ע"ב ע"ס: (קנט) מה כתיב למעלה מן הענין. מוצא בתנחומא הנדפס אות י"ג וכן באגדת בראשית פ"ט, ושם מתחיל ד"ל אחר הדברים האלה מה כתיב למעלה מן הענין: (קס) שנאמר ויהי ריב. הוספתי כמו שהוא לנטן



אנחנו (בראשית י"א): [וירק את הניכיו], (ש"י י"ז) מהו וירק את הניכיו, (קסא) שנמל כסף וזהב וחפה אותן בו, אמר להם אתם יודעים, שאנו יוצאים למלחמה, ולהציל נפשות אנו הולכים, אל תתנו עיניכם בממון, אם בשביל כסף וזהב הרי בפניכם, שנאמר וירק את הניכיו, אין וירק אלא שחיפה אותן בכסף וזהב, שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ (תהלים ס"ז): ד"א וירק את הניכיו, אין וירק אלא (קסב) שהוריקן בדברים, (קסג) כמו שכתוב בתורה מי האיש הירא ורך הלבב (דברים כ"ח), כך עשה אברהם, אמר להם למלחמה אנו יוצאין, מי שיש בידו עבירות, וירא ממעשיו, אל יצא עמו, כששמעו כך כל מי שהיה יודע בלבו שחפא היה מתירא ולא היה יוצא וחזרו להם, (קסד) ולא נשאר עמו כי אם אליעזר בלבד, באותה שעה אמר הקב"ה, הניחו אותך הבל, ולא נשאר עמך כי אם אליעזר בלבד, חייך שאני נותן בו כח של שלש מאות ושמונה עשר, שנאמר וירק את הניכיו ילידי ביתי שמונה עשר ושלש מאות, (קסה) מנין ספור אליעזר בגימטריא שלש מאות ושמונה עשר:

[יז] וירדף עד הן (בראשית י"ד). (קסו) אמרו רבותינו, מה ראה לרדף עד הן, אלא שני דברים מכים לפניהם ולאחריהם, ואלו הן ע"ז והגנופע ערב שביעית ומוצאי שביעית, כשם שנמסע ערב שביעית ומוצאי שביעית חייב, כך ע"ז מכה לפניו ולאחריה, שעד עכשיו לא עמד ירבעם בן נבם שעשה ע"ז, ראה אותה אברהם, שנאמר וישם את האחד בבית אל ואת האחד [נתן] בדם (מ"א י"ט), וכיון שהגיע אברהם עד אותו מקום

### הערות ותקונים

לכון כ"י רומי א' ובאגדת בראשית ובגדסם ובכ"י רומי ב': (קסא) שנמל כסף וזהב וחיפה אותן בו כו'. כן הוא גם בגדסם ובכ"י רומי ב' ובאגדת בראשית ובכ"י רומי א' אות ב' אמר רשב"ל בלגנים טובות ומרגלות ווריקן המד"א ולאחריהם - בירקרק חרוץ, ומפרש מהר"ז וז"ל בלגנים טובות ומרגלות משמע שם"ש בירקרק חרוץ פירושו טובות ומרגלות, ולא משמע כן במדרשים ובפסוקי הכתובים, שחרון משמע שהוא זהב בהרבה מקומות, וכמ"ס טוב פרי' מהרוץ ומפ"ו ותולדותי' מכסף נבחר (ואלל כסף ש"ך וזהב), אך בדברים דף ל"ב איתא רב אמר בתורה ווריקן, היינו בפרשת שופטים, ושמואל אמר בזהב ווריקן. ובאגדת בראשית פ"ג ובתנחומא כאן וירק את הניכיו מכאן את למד שנמל אברהם כסף וזהב וחיפה אותן ואמר להם וכו' שנאמר וירק את הניכיו, ואין וירק אלא שחיפה אותן בכסף וזהב שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ולאחריהם בירקרק חרוץ, וקוצר לשון הוא, ובאילו אמר שחיפ בכסף ווריקן בזהב ובגשן הנגמר שם. ומ"ס בירקרק חרוץ פירושו בירקרק זהב, ומה שם כסף עם הזהב כאן כסף עם הזהב גז"ש, ויתכן שהנגמר סובר שם"ש וירק פירושו לשון זירוף וכמ"ס בפרשת שופטים ווריקן, וכן פ"י בזהב ווריקן, אך המדרשים הל"ל שאמרו שחיפה אותן בכסף וזהב וכמ"ס נחפה בכסף וא"כ מ"ס בירקרק חרוץ פירושו שחיפ בירקרק חרוץ, כי חיבת נחפה נמשכת גם לאחרים למ"ס בירקרק חרוץ, שהיו"ל של ולאחריהם מושך חיבת נחפה, והכוונה על שהיה ירוק תמרה (גמל) עכ"ל: (קסב) ד"א וירק כו' שהוריקן בדברים כמו שכתוב בתורה בראשית ב' כ"י רומי ב' וז"ל וירק את הניכיו המד"א מי האיש הירא ורך הלבב (דברים כ"ח) מן העמות, סוכה דף ל"א ע"ב ד"ה הירוק, ופירש"י שם את חוטמת ריש לקיש שהוריקן בלגנים טובות ומרגלות ר"ל שלא יכו להטין אחר הממון ויהתעסקו בהלל נפשות, ור' לוי אמר בפרשת שופטים ווריקן כלומר מעבירות שבידן והתבטלו בזה שהוריקן לחזור כו' ע"ש. ובתוס' נדרים דף ל"ב ע"א ד"ה שהוריקן בתורה כתבו ווריקן זרין בתורה, לשון אחר ווריקן מן התורה משלון והטור רק. וכן כתבו שם ווריקן בזהב כדכתיב בירקרק חרוץ דסייע וזהב, כלומר שנתן להם זהב הרבה כדי שילטו: (קסג) כמו שכתוב בתורה ב'. בגדסם ובכ"י רומי ב' הלשון מושבש, ד"א וירק מלמד שהוריקן בדבריו אמר להן מי האיש הירא (דברים כ"ח) מן העמות, ורך הלבב (שם) מן מעשים רעים שעשה. ובאגדת בראשית הוא לנכון כמו לפניו בכ"י, כי דברי הא"ב לקוחים מן התנחומא כ"ל: (קסד) ולא נשאר עמו כי אם אליעזר בלבד. ב"ר פמ"ג אות ב', ר"ל בשם בר קפרא אליעזר לבדו היה, וכן בב"ר פמ"ד אות ט', פדר"א פכ"ז, במד"ר פ"ה, שו"ט מומור ק', ברייתא דל"ב מדות מדה כ"ס, ונדרים ל"ב. ילקוט לך רמז ע"ג, ורש"י ע"ה: (קסה) מנין ספור אליעזר בגימטריא. בכ"י רומי א' מנין ספור אותיותיו של אליעזר את מולא ש"ח, עיין במקומות שרשמתי בהערה שלפניה, ועיין נדרים דף ל"ב סע"ב ובד"ס: (קסו) אמרו רבותינו מה ראה לרדוף עד הן אלא שני דברים כו'. בכ"י רומי א' הג' ומה ראה לרדוף עד הן אמרו רבותינו שני דברים כו'. ומה ג' ישרה, וכן הוא באגדת בראשית שם פ"ג, ומה הג' מכאן אמרו רבותינו. אולם בתנחומא בגדסם ובכ"י רומי ב' הטעםא כשנית, גם חיבר המאמר עם המאמר שלפניו, ולא נשתייר עמו אלא אליעזר, אליעזר בגימטריא ש"ח, וכן איתא שם: מה כתיב אחריו וירדף ולא כתיב וירדפו עד הן, כיון שהגיע אחרו לידן תשס כחו, ראה

תשש כחו ולא רדף, שנאמר וירדף עד דן, (קסז) שדנן וחיבבן, שנאמר וירדפם עד חובה (נראה ש' י' עו): ויחלק עליהם לילה (ש' ש' ס), (קסח) בשביל הקב"ה נחלק לילה עם אברהם, שנא' ויחלק עליהם: (קסט) וישב את כל הרכוש (ש' עו). מיד ויצא מלך סדום (ש' י'), (קע) כשראה אברהם ורדף (קעא) אחר ששה עשר מלכים ולגיונותיהם, הושיבו הקב"ה לימין, שנאמר נאום ה' לאדני שב לימיני וגו' (תהלים ק' ה). (קעב) אמרו באותה המלחמה היתה פסיעתי של אברהם אבינו ארבעה מילין, והיה רץ עד שהרג כל המלכים ולגיונותיהם ועבר בשלום, שנאמר וירדפם יעבור שלום וגו' (ישעיה מא' ג), מיד ויצא מלך סדום לקראתו, שנאמר ויצא מלך סדום לקראתו (נראה י' י'). א"ל בבקשה ממך הן לי הנפש והרכוש קח לך (ש' ש' ס), רוצה ואינו רוצה, ואמר לו אילו הרגו אותי היו נוטלין כל נכסי עבשתי שהצלת אותי טול לך נכסים ותן לי הנפש, ולכן נאמר והרכוש קח לך, מיד נשבע אברהם, שנאמר ויאמר אברהם אל מלך סדום הרימותי ידי וגו' (ש' ש' ס), (קעג) ואין הרמה אלא שבועה, שנאמר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דניאל י' ז): נאום מוחזק ועד שרוך נעל (נראה י' כ), למה, שהבטיחני הקב"ה שיעשרני, שנאמר ואגדלה שמך (נראה י' ז), ואני אטול משלך, שתאמר אני העשרתיך, אמר הקב"ה,

### הערות והקוננים

ראה שתידין בני בניו לעבוד ע"ז בן, שנאמר וישם את האחד צביה אל ואת האחד נתן בן (מ"א יב), שט רבותיו שני דברים מכין לפניהם ולאחריהם ואלו הן ע"ז והנוסע ערב שביעית חיב ומואלי שביעית חיב, כך ע"ז מכה לפניה ולאחריה, האין עד עכשיו לא עמד ירבעם שטשה את העגל והעמידו בן, ויש לתקן ש' ע"פ התנחומא כ"י שלפנינו וע"פ אגדת בראשית אשר העתיק זה מן התנחומא כ"י, והכוונה כי בשביעית לרדף להוסיף מחול אל הקדוש, ואם נטע וזרע ערב שביעית חיב, כך ע"ז אע"פ שאז בימי אברהם לא עבדו עוד ע"ז בעיר דן, ככ"ז רפ"י מלרדוף, כי שוש ע"ז גדול לענוש גם דורות הקדומים. ועיין ב"ר פמ"ג אות ב' וירדף עד דן ש' ע"ז הוא ומכה מלפניה ומלאחריה, פי' מכה קודם המעשה דהיינו בימי אברהם שחשש כחו בחסא ע"ז העתידה. ומכה מלאחריה אחר שנתבטלה היינו בימי נבוכדנצר כו'. ועיין סנהדרין דף ל"ו ע"א, ועיין גם בשבת דף ס"ז ע"ב אין דן אלא ע"ז שנאמר חי אלהיך דן (עמוס ח): (קסז) שדנן וחיבבן. ככ"י רומי א' ד"א וירדף עד דן שדנן וחיבבן שנאמר וירדפם עד חובה. ובאגדת בראשית הג' שנאמר וירדף עד דן וירדפם עד חובה שדנן וחיבבן. ובגדפס ובכ"י רומי ב' חסר זה, ונוסף שם חזרנו על כל המקומות ולא מצינו מקום ששמו חובה ללמדך שדן נקרא חובה מראש על העגל שעתידה לעמוד שם, וכן הביא רש"י ע"ה אין מקום ששמו חובה ודן קורא חובה על שם ע"ז שעתידה להיות שם. וכן צ"ע עד דלדכר חובה דעמיד למחי בן: (קסח) בשביל הקב"ה נחלק לילה עם אברהם שנאמר ויחלק עליהם. ובכ"י רומי א', וזה חסר בגדפס ובכ"י רומי ב'. ובאגדת בראשית הג' ויחלק עליהם לילה הקב"ה אברהם שנאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה וגו'. ועיין לעיל אות י"א הקב"ה שהוא יודע עתותיו ורגעיו הוא חלקו, וע"ש בהערה קל"ב, ועיין ב"ר פמ"ג אות ג': (קסט) וישב את כל הרכוש, בגדפס הביא וישב את כל הרכוש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את כל הנשים, וגם לרבות את כל כלי תשמישו אפילו שהם פרוטה ובכ"י רומי ב' וישב את כל הרכוש וגו'. וגם לרבות את כל כלי תשמישו ואפילו שהם פרוטה: (קע) כשראה אברהם רדף אחרי ששה עשר מלכים ולגיונותיהם הושיבו הקב"ה לימין. כ"ה גם ככ"י רומי א', אלז נראה כי התאמר קדוש, ובעל אגדת בראשית שם ראה להביא וכן איתא שם כיון שראה את אברהם יואל לרדוף היה משחק עליו שנאמר כל רואי ילעינו לי וגו' (תהלים כב) והיה [אומר] זה יאל לרדוף ששה עשר מלכים ולגיונותיהם, כיון שחזר בשלום ירדפם יעבור שלום (ישעיה מא') וגם בנא"ב יש לתקן בסיום המאמר ע"פ התנחומא כ"י, ובגדפס ובכ"י רומי ב' הג' כשתיית, ויאל מלך סדום לקראתו וגו' הוא עמק המלך, מן אותה שעה נקרא עמק המלך, ואיזה מלך זה אברהם שנלח כל המלכים והלגיונות, ועליו נאמר נאום ה' לאדני שב לימיני עד אשתי אויביך הדוס לרגליך והוראת מלת לגיון ידועה והיא אינה רומית ופרושה חיל צבא (רעגישענט): (קעא) אחר ששה עשר מלכים. עיין לעיל אות י"א מה אדם אחד יכול לעשות כנגד תשעה מלכים. וכן בשו"ס מזמור י"א הילול מהשעה מלכים, ובתנחומא עקב ס' ג' איתא שרדף אחר ס"ז מלכים. ובכ"י רומי א' נמלא הנהה בלז הכ": "ס' ס' ה' המוכרים בפרשה זו' מלכי כנען הרי ס"ז": (קעב) אמרו באותה המלחמה היתה פסיעתי של אברהם אבינו ארבעה מילין. ב"ר פמ"ג אות ג' איתא ר' לוי בשם ר' יוסי בר זמרא פסיקתיו של אברהם אבינו היו שלש מילין, ר' יודן בר רבי סימון אמר מיל. וע"ש במפרשים, ועיין בשו"ס מזמור ק", ושם הג' ויש אמרים שנים: (קעג) ואין הרמה אלא שבועה, וכ"ה בגדפס ובאגדת בראשית, ועיין ב"ר פמ"ג אות ס', וילקוט רמז ע"ה. ר' יהודה ור' נתניה ורבין, ודעת ר' נחמיה עשאן שזושה, המד"א וירד ימינו ושמאלו על השמים וישבע

אתה אמרת אם מחוט, (קעד) חייד שאני נותן לבניך מזבח שחוט של סיקרא מקיפו, כשם ששנו רבותינו: (קעה) ד"א אני נותן לבניך מצוה של חוט, שנאמר ועשו להם ציציות (במדבר טו לח): ועד שרוך נעל. (קעו) אני נותן לבניך מצות הנעל, שנאמר וחלצה נעלו (דברים כה ט): עד שרוך נעל. אמר הקב"ה בזכות כך אני נותן לבניך מצות הפסח, שנאמר וכבה תאכלו אותו מתניכם חגורים נעליכם וגו' (שמות יב יא): ד"א אמרת אם מחוט ועד שרוך נעל, (קעז) אני משבח לבניך, שנאמר מה יפו פעמך בנעלים (ס"ז טז). (קעה) ד"א אם מחוט, משבח אני לבניך בחוט, שנאמר כחוט השני (ס"ז טז). ד"א אמרת אם מחוט ועד שרוך נעל, בזכות כך אני פורע לשונאיהם, שנאמר (ועל) [על] אדום אשליך נעלי (תהלים ס י), אתה מאסת שכרו של בשר ודם, (קעט) ראה מה שכר מתוקן לך לפני, שנאמר שכרך הרבה מאד (בראשית טו ח):

[יח] (ד"א) אחר הדברים וגו' במחזה לאמר אל תירא אברם. (קפ) זש"ה אז דברת בחזון לחסידיך (תהלים פט כ), זה אברהם, שנאמר במחזה לאמר, ותאמר שויתי עזר על גבור (ס), שעזרו הקב"ה ע"י חמשת המלכים, הרימותי בחור מעם (ס), זה אברהם שבחר בו הקב"ה, שנאמר אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם (נחמיה ט ז), (קפא) הוי אומר אל תירא אברם:

[יט] [אל תירא אברם] זש"ה אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה (משנ"י כח יד), (קפב) וכתוב חכם ירא וסר מרע (ס"ז יט), מי הוא זה אברהם ומי היה מתירא, מן שם (קפג) שורג את בניו, את כדרלעמר מלך עילם, ושלושת בניו, שנאמר בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם (בראשית י כג), והיה מתירא לומר הרגתי בניו של צדיק, ועכשיו הוא מקללני ואני מת, מה עשה יצא לקראתו שם לרצותו, שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (ס"ז יח), אמר הקב"ה חייד איני מקללך אלא מברכך, שנאמר ויברכהו

## הערות ותקונים

וישבע צחי העולם (דניאל יב): (קעד) חייד שאני נותן לבניך מזבח שחוט של סיקרא מקיפו כשם ששנו רבותינו. כ"ה רומי וכן כתוב בגלגל בראשית, רק בלג"ב בטעות של דקדק וז"ל של סיקרא. ומה שמיס התנחומא כשם ששנו רבותינו כוונתו למעשה מדות ס"ג מ"א המנוח היה מוקף בחוט של סיקרא בלג"ב להכדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים. ובגדפס ובכ"י רומי ב' הגי' אני מטבר את בניך במזבח שתהא מוקפת בחוט של סיקרא כמו ששנינו מהמנוח היה מוקף בחוט של סיקרא. ובכ"י סוף פמ"ג ד"ל אם מחוט אלו הקרבות כהיה דתן וחוט של סיקרא חוגרו בלג"ב בין דמים העליונים לדמים התחתונים. ופי' סיקרא לביעא מלשון ומסקרות עינים: (קעה) ד"א אני נותן לבניך מצוה של חוט שנאמר ועשו להם ציציות. בגלגל בראשית אני נותן לבניך מצוה ציצית שהיה של חוט שנאמר ועשו להם ציציות. ובגדפס המאמר קטוע, אם מחוט אני נותן לבניך מצוה חוסיין של (מנחת) פתיל תכלת המלה שהסגרת מיותרת וחסר הסיוס. ובכ"י רומי ב' הגי' מצוה חוסיין של ציצית פתיל תכלת. ובכ"י סוף פמ"ג אמר ר' אבא בר ממל א"ל הקב"ה את אמרת אם מחוט חייד שאני נותן לבניך מצוה ציצית, המד"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, ומתרגמין חוסא דתכלתא, ע"כ. וכ"ה בילקוט רמז ע"ו, ועיין גם בסופה דף י"ז ע"א, חולין דף פ"ט ע"א: (קעז) אני נותן לבניך מצוה הנעל. בכ"י שם חייד שאני נותן לבניך מצוה יבמה המד"ל וחלצה נעלו. ובגדפס ובכ"י רומי ב' אני נותן לבניך מצוה יבמה וחלצה. המלה, והחלצה" ליתא בכ"י רומי ב': (קעז) ד"א אני משבח לבניך שנאמר מה יפו פעמך בנעלים. בגלגל בראשית שם אני משבח לבניך במעליהם. ובגדפס אני משבח בניך בן נשון. ובכ"י שם ועד שרוך נעל פטמי רגלים המד"ל מה יפו פעמך בנעלים: (קעט) ד"א אם מחוט משבח אני לבניך שנאמר כחוט השני. כ"ה גם בגלגל בראשית, זה חסר בתנחומא הגדפס וגם בכ"י רומי ב', ומוצא בילקוט לך רמז ע"ו גם התנחומא, ובאשר הביא כ"ה גם בכ"י שלפנינו. גם הסיוס בילקוט שם כך אני פורע משונאיהם על אדום אשליך נעלי הוא כמו שלפנינו בכ"י. ובגדפס ובכ"י רומי ב' הגי' ועוד אני נפרע מעשו שנאמר על אדום אשליך נעלי: (קעט) ראה מה שכר מתוקן לך לפני שנאמר שכרך הרבה מאד, וכ"ה בגלגל בראשית. ובגדפס ובכ"י רומי ב' הלשון קטוע אתה מאסת שכר שני ודם שכרך הרבה מאד מכאן ולהבא. והמלות, מכאן ולהבא" נוספו שם: (קפ) זש"ה אז דברת בחזון. מוצא גם בגדפס אות י"ד ומוצא בילקוט תהלים רמז תת"מ גם התנחומא. והילקוט הביא הלשון כמו שהוא לפנינו בכ"י: (קפא) הוי אומר אל תירא אברם. בכ"י רומי א' הכר הסיוס וגם פס י"ז הוי אל תירא אברם, וכ"ה בגדפס ובכ"י רומי ב': (קפב) וכתוב חכם ירא וסר מרע, עיין ב"ד פמ"ד את ב' דרשה אחרת על המקרא הזה, וע"ש ציפ"ל. והמאמר שלפנינו מוצא גם בגדפס אות ט"ו: (קפג) שהרג את בניו את כדרלעמר מלך עילם ושלושת בניו שנאמר בני שם עילם ואשור וגו'. בכ"י רומי ה'

וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם וְגו' (מִלֵּשִׁים י' טו'), אֵל בְּשִׁבְלִי שֶׁחֲרַגְתָּ אֶת בְּנֵי אֲנִי מִבְּרֶכְךָ, שֶׁנֶּאֱמַר  
וּבְרֹךְ אֶל עֲלִיּוֹן אֲשֶׁר מִגֵּן צִדִּיק בִּידֶךָ וְגו' (ש' טז כ), מִהוּ אֲשֶׁר מִגֵּן צִדִּיק, (קֶפֶד) מִגִּינָה  
עֲשֵׂה הַקֶּבֶד"ה וְהַפִּיל אוֹתָם לַפֶּנֶךְ, וְהָיָה אַבְרָהָם אֲבִינוּ (קֶפֶד) נוֹטֵל עֵפֶר וְזוּרְקוֹ עֲלֵיהֶם  
וְנַעֲשִׂים חַצִּים וְקִשְׁתוֹת, וְנוֹטֵל קֶשׁ וְזוּרֵק עֲלֵיהֶם, וְנַעֲשֵׂה חֲרָבוֹת וְרִמְחִים, שֶׁנֶּאֱמַר מִי  
הָעִיר מִמּוֹרָח צִדִּיק וְגו' [יִתֵּן כַּעֲפֹר חֲרָבוֹ כֶּקֶשׁ נִדָּף קִשְׁתוֹ] (יִשְׁעִים מ"א ז), זֶה אַבְרָהָם,  
שֶׁנֶּאֱמַר אַחֲרָיו, יִרְדָּפָם יַעֲבֹר שְׁלוֹם, (קֶפֶד) הוּא אֹמֵר אֲשֶׁר מִגֵּן צִדִּיק בִּידֶךָ וְגו'.  
(קֶפֶד) אִמֵּר הַקֶּבֶד"ה אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֵתָּה מִתִּירָא, אֶל תִּירָא אַבְרָם, לִכְךָ נֶאֱמַר  
אֲשֶׁרִי אֲדָם מִפְּחָד תְּמִיד (מִלֵּשִׁים נ"ח ד): (קֶפֶד) וְעוֹד הָיָה אַבְרָהָם אֲבִינוּ מִתִּירָא כְּשֶׁחֲרַגְתָּ אֶת  
הַמַּלְכִּים וְהָיָה תִּמְהָ וְאִמֵּר שֶׁמָּא בְּמִלְתִּי מִצְוֹת הַקֶּבֶד"ה שְׂצוּהָ אֶת בְּנֵי נָח, שׁוֹפֵךְ דָּם  
הָאָדָם (מִלֵּשִׁים ע' ו), וְאֲנִי הֲרַגְתִּי כָל אוֹתָן הָאוֹכְלוֹסִין, אֵל הַקֶּבֶד"ה אֶל תִּירָא אַבְרָם, אֵלָּא  
שֶׁכֵּר הִרְבָּה אֲנִי צִדִּיק לִיתֵּן לָךְ, (קֶפֶד) שֶׁאֵתָּה עֹקֶרֶת אֶת הַקְּרוֹצִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיוּ עַמִּים  
מִשְׁרָפוֹת שִׂיד קְרוֹצִים כְּמוֹחִים בְּאֵשׁ יִצְחִי (יִשְׁעִים ל"ג י), לִכְךָ נֶאֱמַר אֶל תִּירָא אַבְרָם, אִמֵּר  
הַקֶּבֶד"ה לְיִשְׂרָאֵל, בְּעוֹלָם הַזֶּה אַתָּם מִתְּפַחְדִּים עַל הָעוֹנוֹת, אֲבָל לְעוֹלָם הַבָּא שְׂאִין בּוֹ  
יִצְרָה רַע אַתָּם מִתְּפַחְדִּים עַל (קֶפֶד) הַטּוֹב שֶׁתִּקְנֶתֶּי לָכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר (וְאַחֲרֵי) [אַחֲרֵי] יִשְׁוּבוּ  
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (וְעִבְדוּ) [וְבִקְשׁוּ] אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם וְאֵת דּוֹד מַלְכָּם וּפְחָדוֹ אֶל ה': וְאֵל טוֹבוֹ  
(סוֹטָה ג' ס), וְהָיוּ טוֹבוֹ וְהָיָה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבֵּנוּ (דְּבָרִים ג' ס),  
יִשׁוּעָה מִצִּיּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר מִי יִתֵּן מִצִּיּוֹן יִשׁוּעַת יִשְׂרָאֵל (מִלֵּשִׁים י' ו), הַבְּרָכָה מִצִּיּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר  
כִּמְלַח חֲרָמוֹן שִׁוּרֵד עַל הַרֵי צִיּוֹן וְגו' (ש' ק"ג ג), עוֹר מִצִּיּוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר יִשְׁלַח עוֹרֶךְ מִקְדָּשׁ  
וּמִצִּיּוֹן יִסְעֶדֶךְ (ש' כ ג), אִמֵּר הַקֶּבֶד"ה אֶף לְעוֹלָם הַבָּא אֲנִי אֲבָרֵךְ אֶת יִשְׂרָאֵל מִצִּיּוֹן,  
(קֶצֶא) שֶׁכֵּן דוֹד אִמֵּר יִבְרַכְךָ ה' מִצִּיּוֹן (ש' ק"ג ג):

[כ] וַיְדַבֵּר אַבְרָם בֵּן תִּשְׁעִים שָׁנָה (מִלֵּשִׁים י' א). (קֶצֶב) יִלְמְדוּ רַבֵּינוּ מִהוּ שִׁיחָא אֲדָם  
מוֹתֵר לְרַפְּאוֹת בִּשְׁבַת, (קֶצֶב) כֵּךְ שֶׁנּוּ רַבּוּתֵינוּ סָפֵק נִפְשׁוֹת דּוּחָה אֶת הַשְּׁבַת,

## הערות ותקונים

א' הַטֶּסֶחָל וּמִמֵּי הָיָה מִתִּירָא מִן שֶׁסָּע עַל שֶׁהָרָג בְּנֵי שֶׁסָּע שֶׁנֶּאֱמַר אֶת כִּדְרֵעוֹמֶר מֶלֶךְ עִילָם, וּמִיָּין שֶׁסָּע  
בְּנֵי שֶׁסָּע שֶׁנֶּאֱמַר בְּנֵי שֶׁסָּע עִילָם וְאֲשׁוּר. אֲבָל הַמֵּלֶךְ, וְשִׁלְשֵׁת בְּנָיו לִיתָא שֶׁסָּע. וּבִגְדָפָם מִמֵּי הָיָה מִתִּירָא  
מִשֶּׁסָּע בֵּן נָח שֶׁהָרָג אֶת בְּנֵי, וְעִילָם שִׁלְשֵׁת בְּנֵים הָיוּ לוֹ וְכַתִּיב בְּנֵי שֶׁסָּע עִילָם וְאֲשׁוּר, וְהָרָגוּ כו'. וְכִכֵּל רומי ז'  
מִמֵּי הָיָה יִרָא, מִשֶּׁסָּע בֵּן נָח שֶׁהָרָג בְּנֵי, וְעִילָם הָיָה לוֹ שְׁלֹשִׁים דְּכַתִּיב בְּנֵי שֶׁסָּע עִילָם וְאֲשׁוּר וְגו' (רומי ז')  
[וְהָרָגוּ] וְהָיָה מִתִּירָא לְעוֹר שֶׁהָרָגוּ בְּנֵי שֶׁסָּע עִילָם וְאֲשׁוּר, וְהָיָה מִתִּירָא לְעוֹר שֶׁהָרָגוּ בְּנֵי שֶׁסָּע עִילָם וְאֲשׁוּר, וְהָיָה מִתִּירָא לְעוֹר  
זֶה שֶׁסָּע דְּכַתִּיב בְּנֵי שֶׁסָּע עִילָם וְאֲשׁוּר. וְעִיין בְּסֵפֶר ד' כִּי שֶׁסָּע הוֹלִיד כִּי לֹאמוֹת, וְהָיָה הוֹלִיד לִי מִשְׁפָּחוֹת:  
(קֶפֶד) מִגִּינָה עֲשֵׂה הַקֶּבֶד"ה. וְכִכֵּל רומי א' מִגִּנָּה, וּבִגְדָפָם וְכִכֵּל רומי ז' מִהוּ מִגֵּן צִדִּיק וְגו' (רומי ז')  
וְגַם כֹּאשֶׁר הוּא לְפִיטָה כְּטוֹבָה, עִיין עֲרוֹךְ עֲרֹךְ מִגִּנָּה וְעֲרֹךְ מִגִּנָּה, וְהָיָה אֶחָד הָיָה, וּפִירִישׁוֹת עֲשֵׂה וְתַחֲבֹלָה.  
וְהָיָה שֶׁהָיָה הָעֲרוֹךְ בְּעֲרֹךְ מִגִּנָּה מִבְּרֶכְךָ פִּמ"ד [פִּמ"ג אוֹת ח'] אֲשֶׁר מִגֵּן צִדִּיק שֶׁהוֹפֵךְ מִגִּנָּה שֶׁלֶךְ עַל לִרְךָ,  
לְפִיטָה מִגִּנָּה, וְעִיין בְּלִקְחָה טוֹב לָךְ י"ד כ'. וְהָעֲרֵה מ"ט שֶׁסָּע: (קֶפֶד) נוֹטֵל עֵפֶר וְזוּרְקוֹ עֲלֵיהֶם וְנַעֲשִׂים  
חֲצִים וְקִשְׁתוֹת וְנוֹטֵל קֶשׁ וְזוּרֵק עֲלֵיהֶם וְנַעֲשֵׂה חֲרָבוֹת וְרִמְחִים. וְכִכֵּל רומי א' הָיָה אַבְרָהָם נוֹטֵל עֵפֶר וְזוּרֵק  
עֲלֵיהֶם וְנַעֲשֵׂה חֲרָבוֹת [וְרִמְחִים] וְנוֹטֵל קֶשׁ וְזוּרֵק עֲלֵיהֶם וְנַעֲשֵׂה חֲצִים וְקִשְׁתוֹת, וְכִכֵּל רומי ז' וְכִכֵּל רומי ז' וְכִכֵּל רומי ז'  
אוֹת ג' יִתֵּן לְפִיטָה גוֹיִם וְמוֹלִכִים יִרְדָּ [יִתֵּן כַּעֲפֹר חֲרָבוֹ כֶּקֶשׁ נִדָּף קִשְׁתוֹ] (יִשְׁעִים מ"א ז) ר' יְהוֹדָה וְר' נַחֲמִיָּה  
ר' יְהוֹדָה אֹמֵר אַבְרָהָם הָיָה מַשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם עֵפֶר וְהוּא נַעֲשֵׂה חֲרָבוֹת, קֶשׁ וְנַעֲשֵׂה חֲצִים ט', וּמוֹצֵא גַם בִּילְקוֹס  
רִמּוֹ ע"ג, לֵכֵן תִּרְאֶה שֶׁלֵּל גַּם בְּכֹאֵן ע"פ לְשׁוֹן הַכְּתוּב שֶׁהָעֵפֶר הָיָה חֲרָב וְהָקֶשׁ הָיָה קֶשֶׁת. וְכִכֵּל רומי ז' וְכִכֵּל רומי ז'  
ש"ס מוֹמֵר ק"י רבי יְהוֹדָה אֹמֵר הָיָה נוֹטֵל עֵפֶר וְזוּרֵק וְהָיָה נַעֲשֵׂה חֲרָבוֹת וְנוֹטֵל קֶשׁ וְזוּרֵק וְנַעֲשֵׂה חֲצִים  
וְחֲצִים, וְעִיין בְּסֵפֶר הַדִּרְשָׁן דף ק"ח ס"ז. וְהַתְּחִלָּה הַגִּדָּפָם וְכִכֵּל רומי ז' וְהָיָה אַבְרָהָם נוֹטֵל עֵפֶר וְזוּרֵק  
וְנַעֲשֵׂה חֲצִים וְקִשְׁתוֹת וְרִמְחִים. וְכִכֵּל רומי ז' וְכִכֵּל רומי ז' וְכִכֵּל רומי ז' וְכִכֵּל רומי ז' וְכִכֵּל רומי ז'  
אֹמֵר. וְכִכֵּל רומי א' גַּם בְּכֹאֵן הוּא אֲשֶׁר מִגֵּן צִדִּיק וְגו' (רומי ז') חֲסֵר ז': (קֶפֶד) אִמֵּר הַקֶּבֶד"ה אַחֲרֵי  
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. בִּגְדָפָם וְכִכֵּל רומי ז' חֲסֵר מִן אִמֵּר הַקֶּבֶד"ה הוּא, עַד אִמֵּר הַקֶּבֶד"ה לְיִשְׂרָאֵל, וְחֲסֵר מִמֵּאֵר  
שֶׁסָּע: (קֶפֶד) וְעוֹד הָיָה אַבְרָהָם אֲבִינוּ מִתִּירָא. עִיין בִּרְפִי"ד אוֹת ד' בְּסֵפֶר ר' לוי: (קֶפֶד) שֶׁאֵתָּה  
עֹקֶרֶת אֶת הַקְּרוֹצִים. וְכִכֵּל רומי א' שְׂפִיחָה כְּרָמִי מִן הַקְּרוֹצִים: (קֶצֶב) עַל הַטּוֹב שֶׁתִּקְנֶתֶי לָכֶם. וְכִכֵּל רומי ז'  
רומי א'. אֲוֹלָם בִּגְדָפָם וְכִכֵּל רומי ז' עַל הַטּוֹב שֶׁתִּקְנֶתֶי לָכֶם: (קֶצֶא) שֶׁכֵּן דוֹד אִמֵּר יִבְרַכְךָ ה' מִצִּיּוֹן. בִּגְדָפָם  
וְכִכֵּל רומי ז' סִיּוֹס עוֹד וְאֵלֵּי אֲבָרֵךְ אֶת לִיּוֹן שֶׁנֶּאֱמַר יִבְרַכְךָ ה' הוּא דֹּדְךָ הוּא הַקֶּדֶשׁ אֲמֵן (יִרְמִיָּה ל"א כב):  
(קֶצֶב) יִלְמְדוּ רַבֵּינוּ. מוֹצֵא בִּגְדָפָם אוֹת ס"ו, וְשֶׁסָּע וְכִכֵּל רומי ז' הָיָה מִהוּ שִׁיחָא מוֹתֵר לְאֲדָם לְרַפְּאוֹת  
מִכְתּוֹ בְּשַׁבַּת. וְכִכֵּל רומי א' הוּא כְּמוֹ לְפִיטָה בְּכִי שֶׁל אֶקְסֶפֶרֶלֶד: (קֶצֶב) כֵּךְ שֶׁנּוּ רַבּוּתֵינוּ. מִשְׁחָה יוֹמָא פ"א  
ע"ה

(קצר) ואם ספק מתרפא, ספק אין מתרפא, אין דוחין, אבל בשביל המילה דוחין את השבת. (קצה) אמר ר' יוסי בא וראה כמה חביבה מילה לפני הקב"ה כשאמר לאברהם שימול היה קשה עליו, (קצו) אמר אם אני מל עכשיו אני חסר אבר אחד, א"ל הקב"ה עד שלא תימול [שמך אברם] וחשבון אותיותיו רמ"ג, ואבריו של אדם רמ"ח אברים, (קצו) הרי אתה חסר ה' אברים, ובשתמול אתה שלם, אמר לפניו רבנו של עולם היאך, א"ל (קצה) לא יקרא עוד את שמך אברם, והיה שםך אברהם (בראשית י"ז ה).

[כא] ויהי אברם. (קצט) זש"ה כענבים במדבר מצאתי (את אבותיכם) [ישראל בככורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם] (הושע ט'), מדבר בייחוד בשעה שעמדו על הר סיני נמשלו כענבים, מה ענבים נאות מבוהין, (ר) וכאורות מבפנים, כך היו ישראל בשעה שעמדו על הר סיני וענו נעשה ונשמע, הרי בפיהם, אבל לבם לא היה נכון, שכן אמר דוד ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו (תהלים ע"ו לו ז), הוי כענבים במדבר, מה הענבים יש בהם מאכל ומשתה, כך ישראל יש בהן בני תורה, ויש בהן בני מעשים: ד"א מה הענבים הללו ההרצנים מבפנים, כך היו ישראל, שנאמר והאספסוף אשר בקרבו וגו' (במדבר י"ד): ד"א כענבים במדבר, ולמה מדבר ולא ישוב, (רא) אלא אדם כשהוא מהלך במדבר נותנין לו לאכול מבקש לשתות, נותנין לו לשתות מבקש לאכול, אבל אם נתנו לו ענבים הוא אוכל ואינו

### הערות ותקונים

ע"א. וכן מוצא בדגרים רבה ריש האותיות: (קצר) ואם ספק מתרפא ספק אין מתרפא אין דוחין עליו את השבת אבל בשביל המילה דוחה. זה השמים בעל מסדר ההנהומא הגדפס, וכן חסר בכ"י רומי ז', ושם כג"י מילה ורפואתו דוחה את השבת, והג"י הוא נכונה: (קצה) אמר ר' יוסי בא וראה כמה חביבה מילה לפני הקב"ה כשאמר לאברהם שימול היה קשה עליו. וכ"ה בכ"י רומי א'. אולם בגדפס הם שני מאמרים עם הוספות דגרים, וכן הנוסחא שם אמר ר' יוסי ראה כמה חביבה מילה שהיא דוחה את השבת דכתיב ויבוס השמיני ימול (ויקרא יב) אפילו בשבת, ומילה סכנת נפש היא לפיכך מותר לרפואתה בשבת. ואח"כ מתחיל שם מאמר אחר וכשאמר הקב"ה לאברהם התהלך לפני והיה תמים התחיל תמה אמר עד עכשיו אני תמים אם אני מל אהיה חסר. וכ"ה בכ"י רומי ז', רק שם חסרים המלות "אמר ר' יוסי ראה כמה חביבה מילה שהיא דוחה את השבת" וזהו שם חסר ח"י עד את השבת ז': (קצו) אמר אם אני מל עכשיו אני חסר אבר אחד. בגדפס ובכ"י רומי ז' נוסף בלמעט המאמר חמש ערלות הן ארבע בלדס ואחד צאלין, ערלת האוזן דכתיב הכה ערלה אוזן (ירמיה ל'), ערלת הלז דכתיב ומלחם את ערלת לבבם (דברים י"ט), ערלת לשון דכתיב ערל שפתים (שמות ו יב), ערלת בשר דכתיב ומלחם [ז'] ומלחם, וגם בכ"י רומי ז' מוצא כן בשמות] את בשר ערלתכם (בראשית י"ז א). וזה הוסף מן פדר"א פכ"ס, ושם הוא בשם ר' זעירא. ושם מוצא לראיה על ערלת בשר הכתוב וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו (שם שם יד), גם שם המסדר מהנהומא להביא הראיה על ערלת האוזן המוצא שם בפדר"א, ולחת צאלין שנאמר כי תבוא אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פרו. ושין נס בב"ר מ"ו אות ה' וב"ר פכ"ה אותי שם משמיה דר' עקיבא ד' ערלות שנאדם, גם הסיום שם בהנהומא הגדפס ובכ"י רומי ז' אם אכול אחד אולי ממשיח דר' עקיבא ד' ערלות שנאדם, גם הסיום שם בהנהומא הגדפס אני מל אהיה חסר: (קצו) הרי אתה חסר ה' אברים. עין נדרים (דף ל"ב ע"ב) כתיב אברים וכתוב אברים בתחלה המליכו הקב"ה על רמ"ג אברים ולבסוף המליכו על רמ"ח, אלו הן שתי עינים ושתי אוזנים ורשע הגוי, פירש' בתחלה המליכו על אבריו שהם גרסאות להזהר מעבירה אבל עיניו ואוזניו של אדם אינם גרסאות שהרי על כרחו יראה צעיו וצאיוני ישמע ולבסוף כשנמול המליכו הקב"ה אפילו על אלו עיניו: (קצט) לא יקרא שםך אברהם והיה שםך אברם ואתה נעשה שלם. בגדפס ובכ"י רומי ז' שם סוף אות ט"ז סיום הוסף לו ה' חמשה מתין רמ"ח אברים לפיכך והיה תמים: (קצט) זש"ה כענבים במדבר. מוצא צילקום הושע רמז תקכ"ה בשם ההנהומא. ובגדפס ליתא כל המאמר מאות כ"א עד ד"א זש"ה יספית מנני אדם אות כז. ובכ"י שני של אקספארד הוסף המעתיק את כל המאמר שלמינו בכ"י אות כ"א אל תוך הכ"י ה"ל, והמעתיק הזה הוסף אל תוך הכ"י שהוא שזה עם הגדפס הרבה מאמרים מן הכ"י שלנו, עין במבוא: (ר) וכאורות מבפנים. וכ"ה בכ"י רומי, וצילקום שם ובכ"י ז' של אקספארד וכעורות צע"י, ושין שרץ ערך כהר: (רא) אלא אדם כשהוא מהלך במדבר נותנין לו לאכול מבקש לשתות צילקום שם אלה כשאדם מהלך במדבר והוא רעב והוא נמא אם נותנין לו פת אכלה ומבקש לשתות, ואם נותנין לו מים או יין לשתות

מבקש מאומה, (רב) לפי שיש בהם אכילה ושתייה: (רג) (ד"א כענבים במדבר), [בביכורה בתאנה] משל את האבות בתאנה, מה התאנה הזו יש בהן (רד) כמה גרנות, כך אבות העולם (רה) היו בהן כמה מעשים טובים: ד"א כבכורה בתאנה, (רו) מה התאנה הזו אין בה פסולת של כלום, שכל האוכלים [יש בהן פסולת] ואדם משליך מהן, אבל התאנה אין אדם משליך ממנה כלום, כך אמר הקב"ה לאברהם שלום אתה ואין בך חסר של פסול, אלא הערלה, חסר אותה והיה תמים, שנאמר התהלך לפני והיה תמים:

[כב] ד"א ויהי אברם בן תשעים שנה. (רו) וז"ה יפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיו וגו' תגור חרבך על ירך גבור וגו' (הכלם מה ג ד), (רה) על מי אמרו בני קרה המזמור הזה, על אברהם, יפית מבניו של אדם הראשון, ומי היו בניו, שת אנש קינן מהללאל ירד חנוך מתושלח למך נח, (רט) ומבניו של נח נקראו בני אדם, שנאמר ואת המגדל אשר בנו בני האדם (בראשית יא ה), הוצק חן בשפתותיו מהו, בשעה שנשבעת למלך סדום, שנאמר ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' אל עליון וגו' אם מחוט (ש יד כג כז), (רי) מהו חן בשפתותיו, בשעה שהיתה משיח בך יוצק חן, (ריא) ומה שכרו, שכך אמר לו הקב"ה הניח לי כל מה שעשית, וכל מה שנשתבחת, ירדת לכבשן האש ונתנסית (ריב) נסיונות הרבה על שמי עמדת (ריג) ורדת את המלכים,

### הערות ותקונים

לשמות שהם ומבקש לאכול: (רב) לפי שיש בהם אכילה ושתייה. פה חסר הסיוס, וממלא בילקוט שם כך קבל ישראל את התורה במדבר דכתיב לנו לחמי בלחמי ושתינו בתינו מסכתי, וכתיב היו כל נאמל לנו למים וגו' לנו שברו ואכלו. ובכ"י שני של אקספארד הביא כך ישראל כשאמרו נעשה ונשמע על מות לא העשה שהן הלויז בשמיעה שלא לעשות: (רג) ד"א כענבים במדבר משל את האבות בתאנה. את זה לא הביא הילקוט וכן ד"א האחרון. ובכ"י ב' של אקספארד ממלא ד"א האחרון, רק השמיים המעתיק מן ד"א זה עד ד"א האחרון: (רד) כמה גרנות. ג"ל גרעינין, ובכ"י רומי א' כמה גרעינין גרנות, אין ספק שהיתה הגי' ג"כ בשעת גרנות, והוסף אחד בלדו לתקן גרעינין, והובא אח"כ פניהם, והמלה גרנית נשארה ג"כ: (רה) היו בהם כמה מעשים טובים. בכ"י רומי א' הגי' ים בהן כמה מעשים טובים: (רו) ד"א מה התאנה הזו אין בה פסולת כו' אין אדם משליך ממנה כלום. בכ"י שני של אקספארד אין אדם משליך ממנה פסולת אלא העוקץ לבד, ובכ"י ריש פמ"ז אמר ר' יודן מה התאנה הזו אין לה פסולת אלא עוקץ בלבד העבר אותה ובעל המוס כן אמר הקב"ה לאברהם אין בך פסולת אלא הערלה העבר אותה ובעל המוס התהלך לפני והיה תמים. ומובא גם בילקוט רמב"ם פ' בשם ב"ר: (רי) וז"ה יפית מבני אדם. מובא בלגדה בראשית פס"ז ובגדפס אות י"ה. וכל זאת י"ז טקף בגדפס וגם בכ"י רומי ב', וליחא בכ"י אקספארד וליחא בכ"י רומי א'. והסיוס שם לא נמול אלא בן ג"ס עד סוף אות י"ז ליחא בתחומא הגדפס דפוס קאנטאטאניא, וכן ליחא בתחומא דפוס וויניציאה, וכן ליחא בכ"י רומי ב' ולא בכ"י שני של אקספארד, רק בגדפס מאנטובה הוסף זה המדפס בלד התחומא, וזה מוסב למטה על התחלת אות י"ה ויהי אברהם בן השנים ותשע שנה, ועל זה הוסף וגמה לא נמול אלא בן ג"ס שנה כו'. והמדפיסים האחרונים הציגו בסוף אות שלפניו אשר אין שם מקמו כלל. והמדפס דפוס מאנטובה הוסף זה מן תחומא כ"י שלפניו סוף אות כ"ד: (רה) על מי אמרו בני קרה המזמור הזה על אברהם. עיין ב"ר פנ"ט אות ה' ותמלא ג"כ שדרשו המזמור הזה על אברהם רק בלאו אחר, ומובא בילקוט רמב"ם וילקוט תהלים רמב"ם תשמ"ט: (רט) ומבניו של נח נקראו בני אדם. כ"ה בכ"י רומי א', ובגדפס ובכ"י רומי ב' ומנין שנקראו בני נח בני אדם. ובאלגדה בראשית הלשון משוּב: (רי) מהו חן בשפתותיו בשעה שהיתה משיח בך יוצק חן. בכ"י רומי א' מה ביה ב"ש"ם (כן נקד שם) כך יוצק חן. ובאלגדה בראשית כשם שהיית משיח בך יוצק חן. ובגדפס השמיים כל זה, ובכ"י רומי ב' ליחא כך: הוצק חן בשפתותיו ליחא כשנשבעת למלך סדום שנאמר ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי וגו' אם מחוט ועד שרוך נעל, מהו חן היה אל שפתותיו בשעה שהיית משיח בך יוצק חן בשפתותיו: (ריא) ומה שכרו שכך אמר לו הקב"ה הניח לי כל מה שעשית. בכ"י רומי א' הניח לך כל מה שעשית, ובאלגדה בראשית ומה שכר נתנו לך על כן ברכך אלהים לעולם וכל מה שנשתבחת הניח לי, ג"ל הניח לי, ובגדפס הנה לי גלי וידוע לפני כל אשר עשית וכל מה שנשתבחת, ים לתקן במקום הנה לי ג"ל הניח לי, והמלת גלי וידוע לפני"ס הם מיותרים. ועתה עיינתי בתחומא דפוס קאנטאטאניא ודפוס וויניציאה הגי' הנה לי, והמלת גלי וידוע לפני"ס ליחא שם, וטקסו בגדפס מאנטובה. וכן ראיתי עתה בכ"י רומי ב' השוה עם הגדפס, וליחא גם שם: (ריב) נסיונות הרבה. וכ"ה בכ"י רומי א' ובאלגדה בראשית. ובגדפס הגי' בעשרה נסיונות. ובכ"י רומי ב' ליחא ג"כ נתנסית נסיונות הרבה: (ריג) ורדת את המלכים. בכ"י רומי א' ובכ"י רומי ב' ורדת את המלכים, ואלגדה בראשית ורדת את המלכים פשר מלכים:

וגשתבחת בעולם בכל מה שעשית, מכאן ואילך (ירד) מבקש אתה להודיע גבורתי, חגור חרבך, (רמו) תן המילה בין יריכותיך, באותה שעה הורך והדרך בעולם, (רמו) ואימתי ויהי אברם וגו' ואתנה בריתי וגו' :

[כג] ואתנה בריתי בני ובניך (בראשית י"ז). (ריז) וזש"ה סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם (הפנ"ט ס"ד), ואיזה סודו של הקב"ה זה מילה, שלא גילה הקב"ה (ריח) מסמירין של מילה (ריט) אלא לאברהם, שנאמר סוד ה' ליראיו, מהו סוד, שגותיו של אדם, ס' ששים, ו' ששה, ד' ארבעה, הרי שבעים שנה, אמר הקב"ה הרי אני מעמיד ממך שבעים שנים, ו' ששה, ד' ארבעה, הרי שבעים שנה, ומעמיד מהם שבעים וקנים, שנאמר שבעים איש מזקני ישראל (במדבר י"א טו), (רב) ומעמיד משה שהוגה את התורה בשבעים לשון, שנאמר ה' אלהיו דבר אלינו בחרב (דברים א' ו), לכך נאמר סוד ה' ליראיו, (רבא) אל דיו לעבד להיות שזה לקונו, משל למלך שהיה לו אוהב והיה עשיר יותר מדאי, אמר המלך

## הערות ותקונים

(ירד) מנפק אתה להודיע גבורתי. וכ"ה בגלגלת בראשית, אולם בכ"י רומי א' מכאן ואילך נר"ד אתה להודיע גבורתך, ובגלגלת מכאן ואילך אתה מנפק להודיע גבורתך, ובכ"י רומי ב' מכאן ואילך אתה מנפק להודיע גבורתך: (רמו) תן המילה בין יריכותיך. בכ"י רומי א' תן המילה בין יריכך, וכ"ה בגלגלת. ובכ"י רומי ב' הג' וכן המילה בין יריכך. ובגלגלת סיים והוא הורך והדרך וחכמה המלה „בעולם“. ובכ"י רומי ב' אתה שעה הורך והדרך הוא בעולם. ובגלגלת חכמים רמו תשמי"ם הביא בשם התנחומא חגור חרבך על ירך גבור הורך והדרך תן מילה בין יריכך הורך בעולם הזה והדרך בעולם הבא: (רמו) ואימתי ויהי אברם. זה השמים בעל מסדר התנחומא הגלגלת, וכן יתח"כ בכ"י רומי ב', וגמאל שם בגלגלת הוספה „ואתנה בריתי בני ובניך ולא היה יודע מהיכן ימול רמו לו הקב"ה רמו אמר לו ואברהם איתך במלך מנחם שאתה פרה ורבה אתה נר"ד לימול, בר קפרא אמר אברהם דרש מק"ץ אמר האילנות מהיכן חייבין בערלה ממקום שעושין פירות, אף אני ממקום שאני עושה פירות אני נר"ד לימול" ע"כ. וזה הוסף המסדר מתנחומא סוף פ' לך. ובכ"י רומי ב' יתח"כ זה, וגמאל ג"כ בדפוס ראשון דפוס קאשטנאטניאל ודפוס וויניציא. ובכ"י פמ"ז אות ד', וי"ר פכ"ה אות ו', הגי' ר' הו"א בשם בר קפרא, גם במדרש ב"ר וי"ר מהו"פ הסדר, כי בתחלה מובא שם דברי ר' הו"א בר קפרא שישב ודן גזירה שזה נאמרה ערלה בחלץ כו', ואח"כ מובא שם בשם ר' חנינא בר פוי שמי שנתן וכו' נאמרה שוות לאברהם, אלא רמו רמזה לו, כו': (ריז) וזש"ה סוד ה' ליראיו. מובא בגלגלת אות י"ט, ובגלגלת בראשית פמ"ז, וכן בשם בר קפרא פמ"ז אות ב', וכן מובא בגלגלת חכמים רמו תש"ב וחכר הליון: (ריח) מסמירין, פי' בינוי ורומי mysterium מסמירין (גמליהם): (ריט) אלא לאברהם שנאמר סוד ה' ליראיו. בגלגלת סיים „זה אברהם שנאמר כי ירא אלהים אתה“, וזה יתח"כ בכ"י רומי ב', וכן יתח"כ בדפוס קאשטנאטניאל ודפוס וויניציא, וזה הוסף המדפוס דפוס מאנאטוב. ובכ"י שם שלא גלה אותה מאדם מעד עשרים דור עד שעמד אברהם ונתנה לו שנאמר ואתנה בריתי בני ובניך. ובגלגלת בראשית הביא ג"כ כמו בתנחומא דפוס מאנאטוב: (רב) ומעמיד משה שהוגה את התורה בשבעים לשון שנאמר ה' אלהיו דבר אלינו בחרב. הו"א לקרא שלפניו בעבר הירדן בנצח מובא הו"א משה בחר את התורה וזאת לאמר (דברים א' ה), וכן מובא לנטון בכ"י שם ובגלגלת בראשית, ובגלגלת חכר הסיום מהכתוב, ובכ"י רומי ב' הוא כמו לפניו בכ"י. ועיין רש"י עה"ת (דברים א' ה) בחר את התורה בשבעים לשון פירשה להם ע"כ. כי רזה שכל בצי עולם ידעו אותה, והייט בכל לשון שבעולם: (רבא) אל דיו לעבד שזה לקונו. בגלגלת השמים כל עד אל הקב"ה מסמירתי עולמי (אות כ"ד) וכן חסר גם בדפוס קאשטנאטניאל ודפוס וויניציא, ואין ספק שהמעתיק הראשון השמים מן אל עד אל. ומה ראיתי סעד לדברי כי גמאל באתם בכ"י רומי ב' השוה שם הגלגלת כל המאמר הזה כמו בכ"י אקספארד ובכ"י רומי א', ובמקום לפניו הריני חגורו זייני הגי' שם בכ"י. זייני שלי, וכן יש לתקן בגלגלת, ובמקום מה אתן לך דיין שתהא כמוני הגי' שם בכ"י אלא שאני טוחן לך זייני דיין שתהא כמוני, ובגלגלת בראשית הוא כמו לפניו בכ"י רק יש לתקן שם במקום ששאר לו קונו אל ששאר לקונו. וזה מוסף בגמלת פי' על דיו לעבד ע"ש. ובגלגלת ב"ר שם פמ"ז אות ב' גמאל ג"כ התחלת המאמר הזה דיו לעבד שיהא כרבו. והאון הרד"ל הביא שם את דברי בעל הגלגלת בראשית שהביא משל לנצח כו', ובגלגלת דרש בעל אג"כ נובעים מתנחומא כ"י שלפניו כי הוא מדרש מאחור ושאל מהתנחומא כ"י, וגם הרז"ל שם בפירושו כתב דיו לעבד שיהא כרבו אין למאמר זה שום ביאור ושייכות כאן אך הוא לקוח מהגלגלת בראשית, וכאן לא כתב אלא ריש מילין, ואל הגלגלת בראשית אחר מאמר הגי' אל הקב"ה לאברהם דיו לעבד ששאר לו קונו, ובריתו להודיע משל לשר שהיה לו אוהב כו'. הרי מובא הו"א ששאר ששאר חגורו וזיין שלו נתן לו מתנה גדולה שידמה לו, ובגמלת בזה שגלה לו סודו וסודיו בריתו נדמה לו כו' ע"ש. וכן עיין ביד"מ לא ראיתי ולא שמעתי פה שום פי' ע"ש. אולם כאשר הוא לפניו בתנחומא כון מאד, ובגלגלת חסר

מה אתן לאהובי, כסף וזהב עבדים ושפחות ובהמה יש לו, (רכב) אלא הריני חוננו זייני, כך אמר הקב"ה מה אתן לך כסף וזהב עבדים ושפחות ובהמה, כבר נתתי לך, שנאמר ואברם כבד מאד (בראשית יג ז), אלא מה אתן לך, דייך שתהא כמוני, שנאמר ואתנה בריתי ביני ובינך, ויפל אברהם על פניו וגו', אני הנה בריתי אתך, (נחמה י"ג ד) הוי סוד ה' לראוי :

[כד] ד"א ויהי אברם בן תשעים שנה. (רכג) א"ל הקב"ה משבראתי את עולמי הייתי מתגלגל בעשרים דור, עד שתבא ותימול את המילה, ועכשיו אם אין אתה מקבל (רכד) דיי לעולם עד כאן, ואני מחזירו לתור ובהו, (רכה) ואין צריך לי עוד לעולם, לכך אמר אני אל שדי (ס"ה), דיי העולם, ואם אתה מקבל עדיך דיי לעולם, אני ואתה: ואתנה בריתי ביני ובינך, (רכו) א"ל אברם ומי ימול אותי, א"ל אתה לעצמך, נטל אברהם את החרב ואחז בערלתו והיה מתירא, לפי שהיה זקן וזה ברתת, אמר לפניו רבוני של עולם זקן אני, מה עשה הקב"ה כביכול, שלה ידו ואחו עמו, יהיה אברהם חותך עד שכל, (רכז) כך עזרא משבח ואומר אתה הוא ה' לבדך וגו' ומוצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמה ט"ו ח), וברות לו הברית אין כתיב כאן, אלא וברות עמו הברית, ובתיב בסוף הפסוק, ותקם את דברך כי צדיק אתה (ס"ה ט"ז): (רכח) ד"א למה מל בן תשעים ותשע, ללמד לגרים שאם בקש גר להתנייר, שלא יאמר זקן אני, מעכשיו אני מתנייר, ילמד מאברהם שכל בן תשעים ותשע שנה :

[כח] ויאמר אליו אני אל שדי (בראשית י"ז ח). דיה הערלה עד עכשיו היתה הערלה נהוגת אבל המילה היתה נצפנת, דיו לעולם שאני אלהיו: ד"א אני אל שדי, (רכט) אמר ר' אבהו מיון שברא הקב"ה את עולמו, ברא את השמים ואת הארץ, ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים, שנאמר וימתחם כאהל לשבת (וישע"ט מ כג) אילולי שאמר להם די, היו נמתחים והולכים עד שיחיו המתים, אמר לו הקב"ה לאברהם, אני הוא שאמרתי לעולמי די, כך אומר לערלה די: התהלך לפני (נחמה ס"ה) עד שלא מל לא

## הערות ותקונים

חסר המשל שקצר המסדר נלשטו: (רכב) אלא הריני חוננו זייני. ובכ"י רומי א' זוני, ובכ"י רומי ב' זוני, ובאגדת בראשית זייני שלי, וגו' כ"י רומי א' זוני נכונה, והמלה זיונית ורומית zona זעלש פ"י חנוכה. ועיין ערוך ערך זן א' והביא מאמרים מילמדנו, ועיין פסיקתא פסיקתא נחמו ובהערה ל"ב, ואולי יש לקיים הגי' שלפנינו זייני. עיין בפסיקתא שם ובהערה ל"א שפירשה ששן וכלי זיון: (רכג) א"ל הקב"ה משבראתי את עולמי. מנאן עזי ואני מחזירו לתור ובהו מוצא בנדפס סוף אות י"ט, וחסר שם התחלת המאמר, ראה בהערה רכ"א, ובכ"י רומי ב' הוא כמו לפנינו, גם מתחיל ד"א ויהי אברם בן תשעים שנה א"ל הקב"ה משבראתי עולמי כו'. ובאגדת בראשית השמים כל זה והביא רק המאמר א"ל אברהם מי ימול אותי עד ותקם את דברך כי צדיק אתה, וכל המאמר עד סוף הפרשה לא הביא כלל: (רכד) דיי לעולם עד כאן, עיין ב"ר פמ"ו אות ב' אמר לו הקב"ה לאברהם דייך אני ואתה בעולם ואם אין את מקבל ענין לימול דיי לעולמי עד כאן ודייה לערלה עד כאן כו'. וחסר ההתלהאני אל שדי, ועל זה דרש אמר לו הקב"ה: (רכה) ואין צריך לי עוד לעולם. מנאן עד סוף הפרשה ליתא בנדפס, ואות י"ט מסיים ואני מחזירו לתור ובהו, והבאר חסר, אבל ראיתי בכ"י רומי ב' (הוא קובץ נומר 4') הסוה עם הנדפס, נמלא כל זה אחר הסיוס ואני מחזירו לתור ובהו, כתיב ואני צריך עוד עולם לכך אני אל שדי כו', וממלא שם כל אות כ"ד וכו' וב"י מתוך כ"י שלנו עד הסיוס אף אני ממקום שאני עשה פירי אני צריך לימול, כמו שהוא בתנחומא כ"י שלפנינו. ובצור בשמעת דף שלם בכ"י, וכן חסר בדפוס ראשון דפוס קאטשטאטינא ודפוס וויניציא. ואח"כ מתחיל בכ"י במאמר ויפול אברהם על פניו עד שלא מל, כל זמן שהיה השכינה מדברת, כמו לפנינו בנדפס אות כ' עד סוף. והוא הוספה ממסדר התנחומא הנדפס, וליתא לא בכ"י אקספארד ולא בכ"י רומי א': (רכו) א"ל אברם ומי ימול אותי. מוצא בילקוט נחמיה רמז אלף ע"א בשם התנחומא. ובתנחומא הנדפס אין זכר מזה. וגם בכ"י רומי ב' אף כי נוסף שם מאמר גדול ההסר בנדפס, ראה הערה רכ"ה, אבל המאמר א"ל אברם מי ימול אותי עד כי צדיק אתה ליתא שם. וכן מוצא באגדת בראשית סוף פרק ט"ז, וכן נראה בב"ר פמ"ט אות ב'. ואולי נוסף כל זה במדרש שם ע"פ התנחומא: (רכז) שקד עזרא משבח ואומר אתה הוא ה' לבדך וגו' ומוצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמה ט"ו ח) וברות לו הברית אין כתיב כאן, אלא וברות עמו הברית, ובתיב בסוף הפסוק, ותקם את דברך כי צדיק אתה (ס"ה ט"ז): (רכח) ד"א למה מל בן תשעים ותשע, ללמד לגרים שאם בקש גר להתנייר, שלא יאמר זקן אני, מעכשיו אני מתנייר, ילמד מאברהם שכל בן תשעים ותשע שנה: (רכט) אמר ר' אבהו מיון שברא הקב"ה את עולמו, ברא את השמים ואת הארץ, ואמר להם שיהיו נמתחים והולכים, שנאמר וימתחם כאהל לשבת (וישע"ט מ כג) אילולי שאמר להם די, היו נמתחים והולכים עד שיחיו המתים, אמר לו הקב"ה לאברהם, אני הוא שאמרתי לעולמי די, כך אומר לערלה די: התהלך לפני (נחמה ס"ה) עד עכשיו דיו נמתחים ויהיו



אמר התהלך לפני, למה שהיה ערל, משמל אמר התהלך לפני, (רל) עד שלא מל לא היה שלם, משמל נעשה שלם :

[כו] **כתיב** בנה את האלהים התהלך נח (נחשית טו), וכתיב באברהם התהלך לפני, (רלא) מי שהוא קורא סבור שהיה נח גדול מאברהם, ואינו כן, (רלב) ר' יוחנן וריש לקיש, ר' יוחנן אמר משל למה הדבר דומה, למלך שהיו לו שני בנים, אחד גדול ואחד קטן, הקטן היה אוהו בו כדי שלא יפול, והגדול היה יחולך לפניו, כך כתיב בנה את האלהים התהלך נח, שלא ישתקע בדור המבול, אבל אברהם שהיה יחידו של עולם והיה צדיק, א"ל הקב"ה התהלך לפני והיה תמים. אמר ריש לקיש משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו אוהב, והיה משוקע בטיט, ואחז בידו והעלה אותו מן הטיט, כך נח היה משוקע בטיט, ראהו הקב"ה נתן לו יד והעלהו מן הטיט, (רלג) ואברהם למה היה דומה, למלך שהיה מהלך בחשיכה, בא אוהבו וראה אותו והאיר לו, א"ל המלך עד שאתה מאיר לי, בא והלך לפני, כך [בימי] אברהם היו כל העולם רשעים והוא צדיק, א"ל הקב"ה עד שאתה מאיר במורה התהלך לפני : בנה כתיב את האלהים התהלך נח, וכתיב באבות העולם האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו (נחשית מה טו), אמר ר' יוחנן למה היו האבות דומין לפני הקב"ה, לרועה שהוא מהלך וצאנו מהלכת לפניו, א"ל ריש לקיש עד עכשיו הצאן היו צריכים לרועה, אלא למה היו האבות דומין לפני הקב"ה, לנשיא שהוא מהלך וחקינו מהלכין לפניו, והזקנים מודיעין כבודו של נשיא, כך היו אבות העולם חולכים לפניו, שנאמר אשר התהלכו אבותי לפניו, היו התהלך לפני והיה תמים :

[כז] **ואתנה** ברייתי ביני ובינך (ש"ס ז), (רלד) אמר ר' חנינא בן פוי לא היה יודע אברהם מהיכן לימול, רמז לו הקב"ה ואמר מהיכן לימול. וארבה אותך ממקום שאתה פרה ורבה. (רלה) בר קפרא אומר קל וחומר דרש אברהם, ומה אילנות מהיכן חייבין בערלה, ממקום שהן עושין פרי, אף אני ממקום שאני עשה פרי אני צריך לימול : ויפל אברהם על פניו (ש"ס ז), (רלו) עד שלא מל היה נופל, משמל לא נפל, והרשעים אינן יורדין לגיהנם אלא בשביל הערלה, שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה וגו' (י"ט טז).

## הערות ותקונים

והולכים, עיין חגיגה דף י"ב ופס"א פ"ג וברש"י עה"ת נחשית י"ז א' : (רל) עד שלא מל לא היה שלם. וז"ל רש"י עה"ת שם, התהלך לפני בנאות מילה ובדבר הזה היתה תמים שכל זמן שהערלה כך את בעל מוס לפני : (רלא) מי שהוא קורא סבור שנה היה גדול מאברהם ואינו כן. כי בנה כתיב את האלהים התהלך משמע דבק באלהים יותר, ובאברהם כתיב התהלך לפני משמע שאינו דבק כל כך בזה, ועל זה הביא המשלים כי נח היה קטן ולכן הוליקוהו, ואברהם היה כגדול ההולך לפני אביו, כי בטוח היה במהלכו : (רלב) ר' יוחנן וריש לקיש ר' יוחנן אמר משל למה הדבר דומה. המלכות ר' יוחנן וריש לקיש רומי א' . והנה המשלים מנאליס גם במדרש צ"ר פ"ל אות ", רק שם נפשות ר' יודא ור' נחמיה, וז"ל ר' יוחנן וריש לקיש, כמו שסיים גם במדרש שם בסוף ר' יוחנן וריש לקיש לרועה שהוא עומד ומביט. וכן בילקוט רמז ג' מובא שם צ"ר כמו שהוא לפניו, ושם הכרידו את דברי הילקוט והצינו רמז ג' במלש המאמר. גם הלשון משונה קצת במדרש צ"ר שם ע"ש : (רלג) ואברהם למה היה דומה למלך כו' . צ"ר שם ולמה אברהם דומה לאברהם של מלך שראה את המלך מהלך במצוות האפלים הציץ אורכו והתחיל מאיר עליו דרך החלון, הציץ המלך וראה אותו אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך החלון צא והאיר לפני, כך אמר הקב"ה לאברהם עד שאתה מאיר מהלך פסוקי [ז'] ממספסותי [ו] וחברותי, צא והאיר לפני בחרץ ישראל כו' . וכל מעיין יראה כי דברי התנחומא מוקדם למאמר הגר", כי צ"ר הוא בהרחבת דברים, גם במדרש צ"ר שם סיים הה"ד ויברך את יוסף ויחמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו, ונדחקו המפרשים לפרש הריש מהכ"ו-אולם מהתנחומא הריש שהוא מאמר בפני עצמו, וז"ל כתיב אשר התהלכו אבותי לפניו, ועל זה הביא המשל מר' יוחנן וריש לקיש, וצ"ר שם וכן צ"ר ריש פ"ג הלשון בקצת סינויים ע"ש : (רלד) אמר ר' חנינא בן פוי לא היה יודע אברהם מהיכן לימול. ככ"ר רומי א' חסדים הנולדו בן פוי". ומובא בתנחומא הנדפס בסוף אות י"ח, טיין לעיל הערה רס"ז, והנבתי שם ששה גם צ"ר פמ"ו אות ד', וי"ר פכ"ה אות ו', ושם מוקדם מאמר בר קפרא, (ובמדרש שם הגי' ר' הונא בשם בר קפרא) לפני מאמר מר' חנינא בן פוי, ובעל מסדר הגי' חייק הלשון ונעשים דבריו והתנחומא : (רלה) בר קפרא. צ"ר חנו"ר שם הגי' ר' הונא בשם בר קפרא : (רלו) עד שלא מל היה נופל, מובא בילקוט ישעיה רמז רס"ט שם התנחומא, וכן מלא בילקוט

## פרשת ו'רא

## הערות ותקונים

[illegible]